

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Odsjek za romanistiku

MAGISTARSKI RAD IZ ITALIJANSKE KNJIŽEVNOSTI

Tema: Prikaz italijanskog društva u djelima Alberta Moravie –
La Ciociara, La Romana, Nuovi racconti romani

Mentor:

Prof. dr. Mirza Mejdanija

Studentica:

Amra Zubčević

Sarajevo, 2022.

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. PRIKAZ ITALIJANSKOG DRUŠTVA U DJELIMA ALBERTA MORAVIE	5
2.1. Uticaj II svjetskog rata na italijansko stanovništvo	9
2.2. Musolinijeva politika	9
3. RIMLJANKA	13
4. ČOČARA	23
5. NOVE RIMSKE PRIČE	33
ZAKLJUČAK	43
IZVORI I LITERATURA	45

1. UVOD

Analizirajući tok književnosti kroz historiju, primjećuje se da su mnogobrojna djela upravo ona koja se bave tematikom društva. Književnost se usko vezuje za pojam društva, naročito u vremenima kada u historiji bukne ratovi, pa samim tim ona postaje sredstvo pomoću kojeg se društvo oslikava. Da bi se književnost ostvarila njen preduvjet je društvo. Tema društva u književnosti se pojavljuje u svim epohama do sada. Tokom tridesetih godina dvadesetog stoljeća dešavaju se razne društveno-političke promjene. Pisac tog vremena nastoji da u svojim djelima prikaže pojedinca i njegov položaj u društvu ali i da predstavi društvo općenito. To je bio piščev pokušaj da utiče na društvene promjene. Romani Flauberta, Dostojevskog ili bilo koji drugi realistični romani postaju mnogo popularni. No, nisu romani iz perioda realizma jedini koji nailaze na velik broj čitalaca. Romani koji nastaju za vrijeme ratova, između ratova (1914 - 1945 godine) najviše tretiraju stanje pojedinca i njegovu nemoć naspram društveno-političkih zbivanja.

U italijanskoj književnosti pravac koji se bavi društveno-političkim i kulturološkim previranjima koja su prikazana u djelima se naziva neorealizam. Dakle, neorealizam predstavlja pravac koji je u cijelosti okrenut društvu i društvenim događajima te ih on zbog toga promatra i pokušava predstaviti.

Težnja i cilj ovog rada je primarno predstaviti pojedinca i njegov položaj u društvu, prije, u toku ali i vremenu nakon rata kao i predstaviti čovjekovo suočavanje sa neprilikama i njegov način rješavanja istih.

Društvo i historija uopće bivaju promijenjeni jer je Italija nakon Prvog svjetskog rata postala meta socijalnih nemira budući da je na vlasti bio fašizam. Sve promjene koje su nastale su nastale zbog fašizma. Piščevo viđenje društva i pojedinca sa svim društvenim problemima samo su neke od tema kojima se bavio Alberto Moravija. Kao što je opće poznato, Moravija predstavlja jednog od najznačajnijih pisaca italijanskog neorealizma upravo zbog jednostavnosti izraza i što vjerodostojnijeg prikaza italijanskog pojedinca. Predstavljajući karakteristike italijanskog društva oslanjajući se na Moravijina tri romana – *Čočara*, *Rimljanka* i *Nove rimske priče* rad će se prožimati i temeljiti na društveno-historijskim kao i kulturološkim faktorima.

Akcentat će se staviti na pojedinca, na njegov otpor u Drugom svjetskom ratu, na siromaštvo u vremenu nakon rata, na ulogu žene u društvu kao i na samu ulogu društva i probleme u njemu. Sve ovo će biti potkrijepljeno citatima iz gore navedenih romana. Moravija ne opisuje samo politička previranja ili rat već i čovjekova unutarnja psihološka razmišljanja i probleme i sve što čovjeka vodi ka usamljenosti.

Romanom *Rimljanka* Moravija možda najbolje oslikava moralno rasulo građanstva i njegova namjera nije bila da samo predstavi tadašnje društvo već je to bio pokušaj da se navedu pitanja egzistencije o kojima se u to vrijeme govorilo. Roman je pisan u prvom licu jednine i to je priča Adrijane, mlade djevojke koja nezadovoljna svojim ljubavnim životom, a uz to praćena životnom bijedom i sredinom koja je nezdrava, postaje prostitutka.

U romanu *Čočara* se objedinjuje paradigma pojedinca tokom ratnih dešavanja i pokreta otpora sa paradigmom društva i njegove iskvarenosti usred tih događaja. Moravija je na slikovit način predstavio pojedinca u društvu i društvo za vrijeme događaja tog doba. Ovaj roman se veže za narodnu fazu njegovog stvaranja, pored *Rimljanke* i *Novih rimskih priča*. *Čočara* ne tretira isključivo teme vezane za glad ili teme žene već i političke paradigme i paradigme o malograđanstvu. U Moravijinim romanima isto tako susrećemo čovjekova psihološka razmišljanja, gubitak moralnih vrijednosti koje neminovno vode ljudskoj usamljenosti.

Nove rimske priče su pisane u prvom licu i protagonisti su predstavnici različitih dijelova socijalnog staleža. Kroz priče susrećemo od ljudi izmučenih glađu do osoba skromnih uslova za život sve do onih malo imućnijih. To su slike ljudi Rima ali i okolice Rima u periodu tranzicije, obnove, perioda u kojem ljudi pokušavaju zaboraviti na užase koje je sa sobom donio Drugi svjetski rat uvodeći lagano naznake ekonomskog buma koji će se desiti nekoliko godina poslije.

2. PRIKAZ ITALIJANSKOG DRUŠTVA U DJELIMA ALBERTA MORAVIJE

Iako se pisci neorealizma, romantizma pa i pisci savremene književnosti bave pitanjima društva može se reći da se to pitanje najviše potencira za vrijeme društveno-političkih promjena budući da se pisci tog perioda okreću društvenim temama želeći u svojim djelima prikazati vrijeme i čovjeka u njemu te na taj način pokušati uticati na društvene promjene. Što se tiče Italije i italijanske književnosti, period okretanja ka društvu i društvenim temama je period neorealizma. Ako se pogleda dublje u značenje termina neorealizam, otkrivamo da pisci neorealizma teže da prikažu stvarnost onakvom kakva ona i jeste, objektivno i bez pristrasnosti. Pisци neorealizma stvarnost sagledavaju, dokumentuju i analiziraju. Upravo iz tog razloga teme pisaca nisu fiktivne već svakodnevnne. Neorealisti se potpuno okreću društvu i problemima s kojima se pojedinac susreće.

Ono što je bitno naglasiti je i to da pisci pribjegavaju upotrebi izraza iz svakodnevnog govora koristeći mnogo žargona sve u cilju što vjerodostojnijeg predstavljanja stvarnosti. Problemima se prilazi objektivno i što istinitije. U romanima i pripovijetkama se pripovijeda o svakodnevnim događajima ali i o problemima unutar društva. Razlog zbog kojeg pisci pribjegavaju pisanju pripovijetki je taj što pripovijetka predstavlja najlakši put za jasno prenošenje iskustva običnom čovjeku, seljaku koji se bori za vlastiti opstanak. Vrijeme u toku rata ali i prije kao i poslije rata je značajno za predstavljanje tadašnje stvarnosti. Moravijini romani su puni običnih ljudi, radnika, seoskih žena i on se bavi temama bijede, siromaštva, problemima vezanim za ljudski opstanak.

Među njegovim djelima koje se naročito ističu bitno mjesto zauzima roman Čočara (*La Ciociara*) zajedno sa Rimljankom (*La Romana*) i Novim rimskim pričama (*Nuovi racconti romani*). Ovi romani predstavljaju narodnu fazu stvaranja. Bitno je naglasiti šta označava narodnu fazu u Albertovom stvaranju. Pod narodnom fazom se podrazumijeva smještanje radnje u ratni ambijent a Čočara zasigurno predstavlja jednu od važnijih tačaka u pojašnjenju prikaza društva. Ono po čemu je Moravija poseban je da on čitaocu ne iznosi samo socijalni aspekt društva nego i unutarnje stanje pojedinca,

njegovo razmišljanje i probleme, njegovo lutanje, gubljenje moralnih vrijednosti što vodi ka gubitku osjećanja a to dalje vodi ka čovjekovoj usamljenosti i otuđenosti.

Život Italijana, nakon građanskog rata, u periodu 1943-1945 godine je bio itekako izmijenjen. Životi ljudi, čitava italijanska historija je bila uzrujana nakon tih dešavanja. Burni politički događaji, rasni progoni, uništavanje gradova, provođenje nekoliko dugih godina u ratu su bili samo neki od razloga.

Cijela Italija, od sjevera do siromašnog juga je bila zahvaćena i mučena konstantnim bombardovanjima, ukidanjem hrane, ubijanjima i uništavanjima materijalnih dobara. Nakon rata, Italija se našla u političko-moralnoj krizi koja se pogoršavala stalnim socijalnim nemirima. Situacija je postala haotična, kasarne napuštene, vojnici unaokolo pokušavaju na sve načine da izbjegnu hapšenja. Na seoskim ulicama susreću se vojnici koji bježe. Sve ove činjenice ukazuju na iznenadno poražavajuće iskrivljenje reda i discipline. Gradovi, polusrušeni, ispunjeni su osjećajem tuge i tjeskobe. U tim trenucima literatura je služila kao savršeno sredstvo putem kojeg se mogla predstaviti i objasniti zbunjujuća situacija koja se nadvila nad državom i istovremeno identificirati razlog zbog kojeg se sve više i više ljudi priključuju pokretu otpora. pisci poput Moravije teže kritičkom realizmu, kritičkom predstavljanju stvarnosti uz upotrebu raznih formi, ne želeći remetiti tradicionalne jezičke i strukturne ravnoteže pripovijetke i romana. Ti pisci, svako na svoj način, doprinose predstavljanju jasnije slike italijanskog društva za vrijeme fašizma.

Reklo bi se da Albertu Moraviji zasigurno pripada značajan dio u tom stvaranju. Od svih pisaca, Moravija zauzima veći dio vremenskog raspona stoljeća. Njegov uticaj u kulturnom i intelektualnom životu dvadesetog stoljeća je ogroman. Sa svojim radom i djelima je uspio da utiče na široku masu pedesetih i šezdesetih godina. To je činio predstavljajući sliku problema koji se dešavaju u kulturnom okruženju. Upravo zbog toga štampama je često bilo naređeno da što manje objavljuju njegova djela. Čak i kad mu je dopušteno da objavljuje članke to je morao raditi pod maskom, objavljujući pod pseudonimom.

Moravija ostaje poznat po izrazitoj energiji smišljanja priča. Neupitan je njegov spontani dar za pripovijedanje i prenošenje iskustava. Đulio Feroni u *Istoriji talijanske književnosti* zapaža da Moravija, tokom pisanja svojih djela, ne pribjegava korekcijama, ono što napiše ne trudi se ispravljati pa samim tim njegove riječi

zadržavaju ono značenje koje su imali tokom stvaranja. On spada u grupu pisaca koji pokušavaju da produže tradiciju započetu tridesetih godina a koja se temeljila na kritičkom pristupu stvarnosti, koristeći razne forme i načine, trudeći se da ne razbiju tradicionalne jezičke i strukturne dijelove romana ali i pripovijetki.

Moravija je značajan i po tome što je i sam njegov utjecaj na široku masu bio ogroman. Predstavljao je uobičajenu sliku kulturnih problema i obrazac intelektualnog ponašanja. Nedvojbeno je obdaren spontanom i neposrednim darom za prenošenje svakog iskustvenog podatka u narativnu situaciju. Njegova djela su ispunjena prodornom energijom smišljanja priča. Likovi njegovih romana su ličnosti isprepletene nizom psiholoških motiva pa su samim tim predstavljeni kao nemirni, neodlučni itd. U prvom dijelu svog stvaranja upotrebljava treće lice dok u drugoj fazi pribjegava pisanju u prvom licu, crpeći iz događaja ideje za svoja djela.

Kritičari smatraju da je oduvijek u Moraviji postojao moralista budući da je svoje stvaranje bazirao na etičkim i moralnim osnovama. Moralne kategorije je oživljavao u likovima i situacijama svojih romana. Analizirajući Moraviju i njegovo stvaranje, zasigurno se može potvrditi da je putem pisanja on pokušavao da izgradi sebe, susrećući se na taj način sa problematikom modernog doba pišući o aktuelnim zbivanjima. Na neki način se ponaša poput osobe koja mnogo morališe jer su njegova djela ispisana na etičkim osnovama pa samim tim neki od likova oživljavaju različite moralne kategorije. S druge strane, po nekim kritičarima, Moravija predstavlja i angažovanog intelektualca koji, bez ikakvog ustručavanja daje svoja mišljenja o političkoj i društvenoj stvarnosti.

Kritičari zaključuju da je on majstor u pripovijedanju, obdaren neiscrpnom sposobnošću izmišljanja likova i situacija, polazeći uvijek od moralnih i apstraktnih kategorija.

Sa svojim pripovijetkama nailazi na odobravanje publike. Kroz pripovijetke i kroz likove koji se u njima pojavljuju, Moravija opisuje osjećaj potištenosti i gađenja prema lažnom svijetu u kojemu se ljudski odnosi riješavaju zloupotrebom i nasiljem. Ljudi se bune no ipak završavaju tako što se mire sa sudbinom.

Tokom analiziranja Moravijinih djela zasigurno se može potvrditi da je centralna tema svih njegovih djela udaljavanje pojedinca od realnosti koja ga okružuje. Oni nikako ne

uspjevaju da se ostvare nego se tako reći prepuštaju sudbini i njenom toku. Njegovi junaci su konstantno praćeni osjećajem ravnodušnosti. Osjećaju da su ustvari nesposobni da odgovore na događaje koji ih okružuju. Osjećaji koji preovladavaju u njegovim romanima (neposlušnost, nemir, mržnja, dosada) u ponekim djelima postaju teme vodilje oko kojih se priča okreće. Za njega svijet predstavlja mjesto ispunjeno usamljenim i uplašenim pojedincima koji žive svako za sebe, pokušavajući, mada bezuspješno, da uspostave nanovo život onakav kakvim su ga zamislili. Taj put zasigurno nije posut ružama već je pun raznih trauma i strahova. Svi ti pojedinci, više ili manje, znaju da u tome neće uspjeti, da je njihov pokušaj bezuspješan. Po njemu pisac treba da bude svjedok vremena u kojem živi i samim tim on treba predstaviti događaje ne osvrćući se na uzroke događaja pa tako i ne treba da predlaže moguća rješenja.

Koji god povod bio, rat je bio brutalno oštar, popraćen mučenjima, protjerivanjima, bombardovanjima, gladovanjem i između ostalog upotrebom prvog nuklearnog oružja u historiji. Bez ikakve sumnje se može potvrditi da je Drugi svjetski rat promijenio društvenu strukturu svijeta. Što se Italije tiče, prije nego pokušamo prikazati njeno stanje i stanje njenog naroda, potrebno je prvenstveno shvatiti nekoliko historijskih činjenica za vrijeme Drugog svjetskog rata kao i stanje Italije u godinama koje mu prethode. 1911-e godine, Italija je brojala više od 34 miliona stanovnika i osim velike populacije, mogla se pohvaliti i izuzetno bogatom poljoprivrednom ekonomijom budući da su njenom razvoju izuzetno pogodovala područja sjevera. Budući da se broj stanovništva povećavao, zalihe hrane nisu bile dovoljne te je morala početi uvoziti hranu iz Njemačke i Rusije.

Fašistička partija je konstanto pronalazila izlike kod predsjednika. Kada je Benito Musolini postao vođa stranke, činio je sve što je u njegovoj moći da pokaže svu jačinu svoje stranke tako što je okupirao čitavu zemlju. Historijske činjenice ukazuju na agresivnost i brutalnost koju je italijanska vojska ispoljavala pa je na neki način ona morala biti sankcionisana. Zemljama je bilo zabranjeno da Italiji prodaju oružje. Čak se smatralo da bi takvi pokušaji mogli imati kobne posljedice budući da se u takvoj situaciji Musolini mogao odlučiti na saradnju sa Hitlerovom nacističkom Njemačkom. A Hitler se, na neki način, divio Musolinijevom uspjehu pa su 1936. godine sklopili anti-vojnu alijansu. Italija je postala potpuno ovisna od strane nacističke Njemačke.

U govoru iz 1929. godine Benito Mussolini izjavljuje da će nova država biti autoritativne i ne apsolutističke prirode, država za sve ljude iz bilo koje kategorije, bez obzira na interese. U ovim riječima se mogu pronaći revolucionarne tačke vodilje fašizma. Fašisti smatraju da teror ne predstavlja revoluciju već samo alat koji je potreban u izvjesnim trenucima revolucije. U mnogim govorima i pismima između Mussolinija i Hitlera se može primijetiti izvjesna prisnost budući da je Mussolini u pismu iz 1939. godine ponudio Hitleru svaku vrstu ekonomske i političke pomoći ukoliko dođe do sukoba sa Poljskom.

2.1. Uticaj II svjetskog rata na italijansko stanovništvo

U vrijeme ratova i borbi, brutalnosti koje svaki rat nosi sa sobom su neminovne i teške. One se naročito manifestiraju u otuđenju privatnih imanja, progonima, krvavim bitkama i periodima gladovanja. Sa podatkom od 39 miliona poginulih u Evropi, može se konstatovati da je II svjetski rat bio jedan od najvećih transformatorskih događaja dvadesetog stoljeća.

Strojevi, oprema, prostori za proizvodnju – fizički kapital su uništeni tokom šestogodišnje agresije. Progona su bili učestali, primoravajući ljude da napuste ili čak da se u potpunosti odreknu svoje imovine bez ikakve odštete i tjerajući ih da svoje skrovište pronađu na nekom mjestu. U to vrijeme, područje zapadne Evrope koje se smatralo prosperitetnije u odnosu na ostale dijelove isto tako počinje zahvaćati destruktivne posljedice rata, pa tako nastupaju periodi gladovanja.

2.2. Mussolinijeva politika

Italija kao i sve druge zemlje u razdoblju nakon Prvog svjetskog rata, prolazi kroz jako teško razdoblje. Proizvodnja je obustavljena, gospodarstvo isto tako, zemlja je u velikim dugovima i preplavljena izbjeglicama. Oni koji su bili prognani iz svojih

gradova napokon se vraćaju kući ali ostaju bez zaposlenja. Budući da nema zaposlenja ljudi neminovno nisu u mogućnosti da kupe hranu već žive na posljednjim rezervama. Tako preživljavaju oni koji imaju rezervne hrane. No, šta je sa onima koji nemaju tu sreću? Oni se počinju ponašati revolucionarno. U tom silnom komešanju se rađaju mnoge stranke. Benito Musolini osniva desničarsku stranku koja je bila prepoznatljiva po činjenici da su njeni vojnici bili uniformisani u crne košulje po kojima pripadnici dobivaju naziv crnokošuljaši. Musolini želi stvoriti Veliku Italiju koja će biti nešto poput Rimskog Carstva i koja će obuhvatiti sve zemlje oko Sredozemlja. Da bi to postigao, vraća se starom rimskom osvajačkom duhu. U godinama fašističkog pokreta nastaje i fašistička stranka i vrlo brzo njene pristalice počinju da se obračunavaju sa svojim neprijateljima, ljevičarima. Malo po malo počinju se obračunavati i sa Sovjetima i komunistima započinjući razne vrste mučenja naspram navedenih. Vremenom te stranke dobivaju i svoju vojsku što postaje karakteristično za sve stranke koje se kasnije pojavljuju. Musolinijeva politika je bila jako diktatorski nastrojena.

Pri punoj snazi Musolini raspušta parlament, ukida sve političke stranke sem fašističke i samim tim započinje sa vladavinom diktature. Tokom mukotrpnog perioda diktature Benito ukida sve moguće slobode. Građanske slobode poput slobode govora, slobode štampanja su pod budnim okom režima i Musolinijevih pristalica. U tom stanju svi moraju biti podređeni vođi i ne smiju imati svoje interese već moraju podupirati samo fašiste. Ukoliko bi se neko protivio tom režimu bivan je hapšen i zatvaran u koncentracione logore. Mahom su žrtve najčešće bili komunisti. Plaća se životom.

Za vrijeme fašizma Musolini ostavlja veliki značaj i uticaj na italijanski narod i na pisce. Za vrijeme njegove vladavine, u Italiji vlada totalitarni režim, nacionalizam, antikomunizam i antiliberalizam. Ovakvom strategijom upravljanja državom, uveo je Italiju u Drugi svjetski rat. Država ekonomski dosta pati, pojmovi nezaposlenosti postaju sve učestaliji. Društvo prekriveno velom nezaposlenosti i nezadovoljstva postaje inspiracija mnogim piscima tog vremena. Oni na što realističniji način žele prikazati italijansku svakodnevicu, probleme s kojima se društvo susreće. U toku fašizma jača antifašistički otpor te se po planinama i šumama pokreću partizanske jedinice ili antifašističke skupine u gradovima koje vrše atentate na Nijemce. Što se tiče pisanja, autori se vraćaju što realističnijem prikazu stvarnosti. Diktatura i cenzura predstavljaju poteškoće sa kojima se italijanski pisci susreću. Shvataju da prisustvuju

Italiji koja je stvorena na antifašističkoj borbi i Pokretu otpora.¹ pisci se jasno okreću i teže uspostavljanju ljudske slobode. Pozivaju na istinitost i ustezanje od individualizma kao i samoće. Teže kao direktnom, neknjiževnom jeziku ispunjenom govornim jezikom, žargonima i narodnim jezikom.

Upravo ovi razlozi umnogome ukazuju šta je sve uticalo na razvoj čovjekove svijesti i njegovog pogleda na vlastitu egzistenciju. Zbog čega ova vlast u Evropi zauzima dobru poziciju? Zato što u Evropi vlada poslijeratni poredak sa kojim narod nije zadovoljan. Prilike nakon Prvog svjetskog rata su obilježene velikim ljudskim i materijalnim gubicima, velikim dugovima i nezaposlenošću, jakim štrajkovima i pobunama na selu. Uveliko se osjeća strah od revolucije. Jedna od poznatih fašističkih izreka „Nikada ništa u historiji nije dobiveno bez krvoprolića“ predstavlja jednu od crta koje se pojavljuju u Moravijinim romanima.

Pisci neorealizma, među koje se ubraja i Moravija, strogo odbacuju piščevu neangažiranost. Neorealisti se u jednu ruku povezuju sa verizmom, a verizam u fokus svog zanimanja stavlja ruralni svijet italijanskog juga. Veristi teže da otkriju stvarne uzroke događaja, u jednu ruku bi se dalo zaključiti da verizam predstavlja čistu objektivnost, bez unošenja autobiografskih crta. Neorealisti žele realnost predstaviti na što objektivniji način pa tako pribjegavaju temama iz radničkog i seljačkog života. Upotreba dijalekta najbolje odgovara prilikom pisanja, budući da dijalekat najbolje oslikava karaktere likova. Pripovijeda se o realističnim temama i događajima. Neorealisti se oštro suprotstavljaju fašizmu. Pisci neorealizma, kao i neorealistični film kritički prikazuju realnost, prikazuju život običnih, siromašnih ljudi. Kriza unutar društva kao i kritički stavovi prema postojećoj situaciji, promjena na ekonomskim, socijalnim i političkim okolnostima stvarale su plodno tlo za buđenje glasa naroda. Životi običnih Italijana protiču u krugu ličnih problema i potreba te u tom okruženju siromaštva, nezaposlenosti se rađa italijanski neorealizam koji svoj fokus okreće prema stvarima koje nose suštinski smisao životnih pitanja.

Književnost zadnjih nekoliko godina rata i neposredno poslije rata doživljava brz procvat. Pojam neorealizam obuhvata sve pisce koji su posljednjih godina rata i nakon vojnog i političkog poraza fašizma napisali djela nadahnutu italijanskom zbiljom.²

¹ Ramić, Ajla, 2020, *Neorealistički prikaz društva u djelu Čočara Alberta Moravije*, str. 11.

² Čale, Frano, Zorić, Mate, (1974), *Povijest svjetske književnosti*, knjiga 4, Mladost, Zagreb, str. 185.

Moravija predstavlja moralne probleme i nemire savremenika unutar društva koristeći nenametljiv, obični izraz. Moglo bi se zaključiti da je na njega velik uticaj imao Antonio Gramši, koji se zalagao za književnost društveno angažiranu, ujedno narodnu ali i nacionalnu, okrenutu narodu. Bavi se problemima čovjeka i društva u različitim pokrajinama, upotrebljavajući žargon i dijalekat. Zbog toga se ona naziva narodnom književnosti. Pored tog naziva ona nosi također naziv nacionalna književnost zato što se ne bavi samo problemima pojedinca, već čitavog naroda ujedinjenog na antifašističkim idealima. Na pozornici se pojavljuje junak iz naroda sa svim aspektima društvene egzistencije i vjerom u politički i revolucionarni preporod. To je glasnik probuđene klasne svijesti. Junak je predstavljen sa njegovim emotivnim i ideološkim izborima. Pisac piše na način koji je blizak svačijem iskustvu. Unutrašnji monolozi i pričanja u prvom licu su isto tako izraz težnje neorealističkog pisca kojem je u cilju da se poistovijeti sa načinom mišljenja i djelovanja junaka iz naroda.

3. RIMLJANKA

Moravija je *Rimljanku* napisao u periodu između 1943. i 1946. godine i izdavač Bompiani je ovaj roman objavio 1947. godine. I u ovom romanu, kao i u Čočari imamo pripovijedanje u prvom licu jednine što doprinosi vjerodostojnosti, povezivanju između čitaoca i glavnog junaka. Roman pripovijeda o djevojci Adrijani i njenom životu, njenim slabostima kao i njenom moralnom padu za vrijeme fašističke Italije u kojoj su na vlasti bili despotizam i korupcija. Ovo je roman o mladoj djevojci iz naroda, koja nakon prvih ljubavnih iskustava, potaknuta bijedom i nezdravom društvenom sredinom, postaje bludnica.

Adrijana prepričava svoje iskustvo upotrebljavajući miran jezik. Ona je primjer žene iz naroda koja je pomirena sa sudbinom prihvata sve događaje koje se dešavaju u njenom životu pa samim tim neispunjavanje sna o porodici u njoj ne budi nemir ili nezadovoljstvo. Ona je oličenje osobe koja prihvata stvarnost onakva kakva jeste. Iako se ne ispunjavaju njeni snovi o normalnom životu, to u njoj ne izaziva mržnju već upravo suprotno pa je Adrijana uvijek staložena, vesela i mirna. Adrijana tek što je napunila šesnaest godina počinje raditi kao model u jednom modnom studiju. Tu upoznaje Đizelu sa kojom vrlo brzo postaje prijateljica iako to prijateljstvo nije imalo pozitivnih učinaka na njen život. Upravo su brak i porodica ideali kojima mlada Adrijana teži. Nažalost njeno okruženje, majka i prijateljica Đizela ne pomažu da ostvari san koji je imala. Upoznaje mladića po imenu Đino, u koga se zaljubljuje i sa kojim otkriva sve vrste ljubavi. Đino je prvi momak sa kojim otkriva putena zadovoljstva, uz pomoć njega otkriva da mirni život u okviru porodice ne predstavlja jedinu radost u životu. On joj ulijeva sigurnost. Adrijana u Đinu vidi mogućnost za ostvarenje svojih snova, vidi da je on u prilici da joj ponudi brak sa kojim bi vremenom došla i djeca. Njena majka ne pokazuje zadovoljstvo u vezi kćerkinog izabranika, naročito zbog činjenice da on, za njeno poimanje, nema adekvatan posao a samim tim ne posjeduje mogućnost da njena Adrijana ima lagodan život. Kada upoznaje Đizelu, zahtjeva od Adrijane da se ne druži sa njom pa Adrijana počinje kriti svoje prijateljstvo sa njom. Ubrzo na vidjelo isplivavaju činjenice da majčini strahovi nisu bili bezazleni. Naime, Adrijana saznaje da je Đino oženjen i tada počinje njena transformacija, odbacivanje ideja o poštenom životu te odlučuje da postane ljubavnica muškaraca koje

upoznaje. Ne sluteći, upravo je Đizela upoznaje sa Astaritom sa kojim Adrijana nevoljno ulazi u odnose, riskirajući svoje planove za budućnost. Novosti u vezi joj Đinovog dvojnog života joj saopštava Astarita, muškarac koji je u nju zaljubljen međutim ta ljubav mu nije uzvrćena. Ona se tokom jednog izleta prepušta Astariti, iako protiv svoje volje i on, u nju ludo zaljubljen, je spreman na sve da je osvoji. U tim momentima, Adrijana shvata da je izgubila dio onoga što je prije imala i da je postala druga osoba. Shvata svoju rezigniranost.

U trenutku kad se pokorih svojoj sudbini, osjetih jasan oštar bol. Kao da se cio moj životni put, obično tako mračan i krivudav, odjednom razotkrio pred mojim očima sasvim prav i jasan; neka iznenadna vidovitost razotkri mi u jednoj jedinoj sve što ću izgubiti u zamjenu za Astaritinu šutnju. Oči mi se napuniše suzama, pokrivši lice rukom, počeh da plačem. Bilo mi je jasno da ne plačem od revolta, već što sam se potpuno predala svojoj sudbini.³

U trenutku kada joj Astarita saopštava da je Đino oženjen, u Adrijani se budi novi pogled na svijet oko sebe. Odlučuje da se ne bavi poziranjem već da slast traži u tome da joj muškarci plaćaju da sa njima bude intimna.

I tako, nakon nekoliko sati muka, odustah da se i dalje borim protiv onoga što mi je izgledalo da mi je suđeno i čak prigrlih svoju sudbinu s većom ljubavlju nego ranije, onako kao što se grli neprijatelj kojega ne možemo da savladamo; u isto vrijeme osjetih da sam se oslobodila.

Možda će neko pomisliti da nije teško prihvatiti nedostojnu, ali unosnu sudbinu, da je mnogo teže boriti se protiv takve sudbine. I baš zbog toga ja sam se često pitala: zašto tuga i mržnja tako često ispunjavaju dušu onih koji žele da žive po izvjesnim pravilima ili hoće da se prilagode izvjesnim idealima, dok su, naprotiv, oni koji se mire s vlastitim životom, koji je na kraju krajeva nešto sasvim ništavno, nerazumljivo, samo izvjesna slabost, uvijek veseli i bezbrižni. Uostalom, u takvim slučajevima niko ne postupa po određenim pravilima već po vlastitom temperamentu koji na taj način dobiva oblik sudbine. Meni je bilo suđeno da pod svaku cijenu budem vesela, nježna i mirna, i ja sam se s tom sudbinom bila pomirila.⁴

³ Moravia, Alberto (1975), *Rimljanka*, Otokar Keršovani – Rijeka, Opatija, str. 81.

⁴ *Ibid.*, str. 211.

Naposljetku se susreće sa Đinom i od njega traži da je odvede u kuću njegove gazdarice dok ona nije tu. Uvjerava ga da vode ljubav u njenom krevetu i prije nego što su napustili tu kuću Adrijana krade malu zlatnu pudrijeru. Nakon ovih dešavanja i razočarana Đinovima ponašanjem ona započinje da prodaje svoje tijelo za novac. Đino joj se nakon toga javlja, tražeći da vrati ukradenu kutijicu, da za tu krađu ne bi bila optužena sobarica. Adrijana mu vraća kutiju no on pokazuje i dalje svoju pokvarenost i odlučuje da je ne vrati gazdarici već da je proda. Podaje je Sonconju, muškarcu koji nije bio poznat po lijepim manirima. Naposljetku, sobarica biva optužena i uhapšena. Kada to Adrijana saznaje, ona odlučuje da zauvijek prekine bilo kakav odnos sa Đinom i čak dopušta Sonconju, koji joj je već postao ljubavnik, da se riješi Đina. U njene ruke dopijeva ukradenu kutijicu koju ona predaje svećeniku da bi je on u tajnosti predao vlasnici i Adrijana povlačeći svoje veze sa Astaritom, koji je u tom periodu radio u policiji, uspijeva da oslobodi mladu sobaricu iz zatvora.

Njene veze se ne zaustavljaju na Astariti. Đizela i Adrijana upoznaju dvojicu mladića prilikom posjete bioskopu. Adrijani se naročito dopao Mino, mladi antifašista koji se bavi dijeljenjem antifašističkih letaka i koji se bori protiv vladajućeg sistema i crkve. On shvata svoju poziciju, toga se ne boji. Svjestan je događaja i ne stidi se što ima negativne ideje prema njima. Adrijana vrlo brzo ostaje trudna. Ubrzo biva uhapšen i Adrijana, da bi ga na neki način ohrabrila, govori mu da je on otac njenog djeteta iako je u stvarnosti to Sonconjo. Jedini trenutak kada njen mir biva poljuljan je kada Adrijana osjeti Minovo odbijanje zbog činjenice da je prostitutka. Tek u tim trenucima ona počinje osjećati težinu života kojeg je do tada odabrala.

Sonconjo misli da ga je Adrijana izdala u vezi kutijice i dolazi u Adrijaninu kuću u kojoj se u tom trenutku nalazi Astarita i između njih dvojice izbija svađa. Zahvaljujući Adrijani i Astariti, Mino je oslobođen. Sonconjo ubija Astaritu ali on sam na kraju biva ubijen te Adrijana ostaje sama sa svojom majkom i nerođenim djetetom. U izvjesnom trenutku ona čak govori da je Mino otac njenog djeteta, nadajući se da će to uticati na njegovu promjenu, međutim, Mino ostaje dosljedan sebi i svojim uvjerenjima. Na kraju se ubija, zbog griznje savjesti što je izdao svoje prijatelje.

U Moravijinoj naraciji je zanimljivo što se na početku romana predstavlja Adrijana ali ne u smislu njenih karakteristika već se prvenstveno predstavlja njen fizički izgled, čak štaviše ona sebe predstavlja kao da se radi o predmetu a ne o ljudskom biću.

Moskarda Debora u svom diplomskom radu „Le figure femminli nell'opera di Alberto Moravia“ konstatuje da se koncept žene kao objekta pojavljuje tokom trajanja cijelog romana. Ako nije objekt za poziranje onda je to objekt koji izaziva želju u drugima.

Tokom romana Adrijana prolazi kroz samoispitivanje, samokritičnost. Pratimo njene misli, osjećaje, strahove. Adrijana, dalje nastavlja Moskarda, praćena je stalnim osjećajem o sreći u životu pa smatra da je osuđena da bude nesretna cijelog života jer je kao dijete bila praćena nesrećom i siromaštvom.

Adrijana doživljava niz negativnih događaja, izdaja prijateljice Đizele, izdaja od strane vjernika – nasuprot ovim lošim odnosima koji uništavaju njeno poimanje o sretnom porodičnom životu, ona ne reaguje burno ni ljutito već smireno. To bi bila njena glavna karakteristika. Isto tako, nju opisuje nevina senzualnost i uživanje u seksualnim odnosima ne čineći to iz materijalne potrebe već iz čistog užitka. Opisuje je bujna tjelesnost koju svi primjećuju.

Kako god, kroz roman pratimo naivnu Adrijanu koja rezignirano prihvata okolnosti svog života iako joj je život praćen teškoćama.

Moj je život u to vrijeme bio zaista užasan, ali ja to nisam zapažala. Sav novac koji sam dobila za dugo, zamorno i dosadno poziranje u ateljeima, savjesno sam davala majci. Ono vrijeme koje nisam naga, sasvim ukočena i osjećajući bolove po čitavom tijelu, provodila u ateljeima da bi me slikari, slikali i crtali, provodila sam za šivaćom mašinom pogrbljenih leđa i očiju uprtih u iglu, jer sam pomagala majci u njenom poslu. Noć me je uvijek zaticala pri šivenju; ustajala sam izjutra, jer su ateljeji bili daleko, a poziranje počinjalo veoma rano. Pa ipak sam, i prije nego što bih otišla na posao, spremala krevet i pomagala majci da uredi kuću. Bila sam neumorna, pokorna i strpljiva i u isto vrijeme uvijek vedra, sretna i mirna. Moja duša nije znala što znači zavist, mržnja, ljubomora, jer ju je ispunjala ona bestjelesna blagost i zahvalnost koje predstavljaju sponatani cvijet mladosti.⁵

Prilikom posjete kući Đinove gazdarice, ona shvata da su bogataši sretni samo zbog toga što su okruženi lijepim, čistim stvarima. Upravo zbog toga ona odlučuje da svoju sobu preuredi na taj način i da se na taj način barem nakratko osjeti sretnom.

⁵ Moravia, Alberto (1975), *Rimljanka*, Otakar Keršovani – Rijeka, Opatija, str. 23.

Moravija je uz pomoć Adrijaninog lika želio prikazati kontradiktornost kao sastavni dio ljudskog života. Čovjek zbog svakojakih dešavanja oko sebe često u jednom trenutku radi i misli jedno, čas drugo.

U romanu je prisutna tema vjere. Kakvim god da se životom bavi, Adrijana vjeruje i odlazi u crkvu da se ispovijedi, iako se bavi prostitucijom i iako je ukrala pudrijeru. To je ne sprečava da ode u crkvu i otvori svoju dušu i čitaocima pruži jedan pogled u svoju dušu. Adrijana tokom romana prolazi kroz samoispitivanje, sa čitaocem dijeli svoja razmišljanja, svoje strahove, svoje snove. Mijenja svoje ponašanje ali u dubini svog bića ostaje ista, neko ko ne želi nikome nanijeti štete.

Rimljanka predstavlja roman u kojem se savršeno može primijetiti čovjekovo otuđenje. Kontrast između buržuskog intelektualca i žene iz naroda je toliko izražen budući da oba kraja sadrže ideološke karakteristike svog socijalnog položaja. Ova suština se ocrtava u liku žene iz naroda Adrijane koja se bavi prostitucijom i Mina, antifašističkog studenta.

Moravija i u ovom romanu pokazuje izuzetnu moć pisanja, koristeći mnogo detalja u opisima, na trenutak čitalac i ne primjećuje da Adrijana, neuka djevojka upotrebljava visoki stil kada govori. Vrijeme u kojem piše je vrijeme kada u Italiji bukta fašizam, no politici nije dat prioritet budući da Adrijana ne poznaje politička zbivanja, posmatra ih kao nešto mračno. Alberto Moravija u svojim djelima ne zaboravlja erotizam, opisuje seksualne događaje sa jasnom i intenzivnom preciznošću ali nikada ne pokušava biti vulgaran. Adrijana opisuje svoje ponašanje čak i kada je bila mnogo mlađa. Moravija uz pomoć Adrijane uspijeva da predstavi mjesta do u detalje, opisuje ponašanja i emotivno stanje sve u cilju da bi opisao moralno stanje ljudi. Zbog toga je lik Adrijane savršeno odgovarao Moravijinom pokušaju opisa ljudi tog vremena, kroz nagle preokrete, oscilacije uz realizam kojem je težio i savršeno uspijevao u svojoj namjeri. Moravijin realizam se naročito može primijetiti u ovom romanu budući da se pokušava približiti čitaocu sa upotrebom svakodnevnog vokabulara koji je prisutan u romanu ali i upotrebom stilske figure poređenja kao npr. „*mirna kao ulje ili kao što žene viču na pijaci*“, sve s ciljem da čitaocu roman bude lakše za razumjeti. Iako su i ostali protagonisti bitni, u romanu su ličnosti Adrijana i Mino naročito bitni. Njihove životne priče su te kojima se najviše pridaje pažnja.

U Moravijinom romanu pitanje egzistencijalizma je isto tako jako bitno. Neki protagonisti ne vjeruju u svoju egzistenciju pa jedne prilike tokom razgovora je Mino jako pritisnuo pritisnuo Adrijanin prst on je to učinio objašnjavajući da to čini da bi sebe uvjerio u svoju postojanost. Očaj i strah itekako proganjaju Adrijanu ali i Mina. Mino koji je u stalnoj borbi sa samim sobom pokušava da se izmiri sa realnošću svog postojanja, pokušava da da suštinski identitet svom životu nažalost ne uspijevajući i osjećajući nedostatak osjećaja postojanja. Čak ni pokušaji da učestvuje u događajima koji se oko njega zbivaju i intelektualni angažman, ništa od toga ne pomaže da on postigne ono što želi. Ne uspijeva da primiri realne uslove svog života i svoje ponašanje s jedne strane sa željom da ostvari autentični identitet. Upravo zbog toga on ne posjeduje osjećaj za vlastitim životom. Kako god, on odlučuje da svoj život okonča na tragičan način. Iako oslobođen, on ne uspijeva da se oslobodi osjećaja grižnje savjesti zbog izdaje svojih prijatelja. Za razliku od Mina, Adrijana uspijeva da se pomiri sa sobom i sa odlukama koje je donijela u životu. Prihvaća sudbinu koju dobiva prilikom odabira svojih odluka, prihvatajući posljedice koje dolaze sa tim odlukama. To međutim ne znači da Adrijana postaje bezosjećajna, da ne osjeća kajanje ili patnju. Ona to osjeća ali se uspijeva pomiriti sa stanjem u koje je dospjela. Miri se sa sobom ali i sa svijetom oko sebe. Gorko sjećanje ima kada se sjeti svoje želje da ima miran život sa suprugom i djecom i da se to sjećanje više ne podudara sa stvarnošću. Biva preplavljena gorkim osjećanjem kada shvata da više nije ona dobra osoba kakva je bila prije, postajući nova Adrijana koja hodi putem koji joj je Đizela pokazala. U trenutku kada to shvata, osjećaj mržnje je neizbježan. Uprkos osjećaju mržnje i bola da premosti, ona pokušava da živi život koliko-toliko normalno. Prilikom prepuštanja Astariti ili bilo kojem drugom muškarcu da bi zauzvrat dobila novac ona shvata da je to u suprotnosti sa pravim stanjem i željom njene duše. No isto tako ona shvata da je taj zanat stvoren za nju iako u dubini duše ona želi nešto sasvim suprotno.

Postoje ljudi koji bez prigovora prihvataju svoju sudbinu i oni koji ne prihvataju. Adrijana očigledno pripada prvoj skupini. Adrijana savršeno predstavlja osobu iz naroda, koja mirno prihvata događaje koji joj se jedan za drugim svakodnevno nameću u životu, bili oni pozitivni ili negativni. Ona prihvaća svoje novo stanje, iako joj se u glavi još uvijek pojavljuju snovi koje je nekada imala. Čak bi se moglo zaključiti da joj ti snovi pomažu da prihvati život onakvim kakav je. Izdata od prijateljice Đizele, izdata od strane zaručnika Đina, iskorištena od strane policijskog činovnika Astarite,

svi ovi događaji koji uništavaju snove koje je imala, međutim, ona ipak ne mrzi ljude niti im se osvećuje, prihvata trenutno stanje ostajući uvijek staložena i mirna.

Kao što navodi profesor doktor Mirza Mejdanija u djelu "Prikaz društva u književnosti italijanskog neorealizma" može se zaključiti da se njen mir jedino remeti u trenutku kada je Mino u kojeg se istinski zaljubila odbija, znajući da se bavi prostitucijom. Tek u tom trenutku joj zanat postaje tjeskoban, tek tada ona počinje da razmišlja da ga promijeni i da se počne baviti nečim sasvim drugim. Ono po čemu je Adrijana naročito okarakterizirana je mirenje sa sudbinom pa bi se moglo reći da to predstavlja glavnu karakteristiku koju Adrijana posjeduje. Pored toga, seksualnost, prepuštanje muškarcima predstavlja drugu svojstvenu karakteristiku. Ona se ne predaje prostituciji samo zbog novca već zato što počinje uživati u tim aktivnostima. Nasuprot Adrijane imamo Mina, koji ne prihvata lako sudbinu i koji je glas razuma u romanu pa upravo zbog razuma i svjesnosti događaja oko sebe on ulazi u konflikte sa svijetom oko sebe i to prvenstveno sa društvenom klasom iz koje potiče i to vlastitim odabirom. Prema vlastitoj porodici gaji osjećaje antipatije, osjećaj averzije i gađenja. Upravo zbog toga se priključuje antifašistima i ljevičarima. On želi silno i vjeruje u ljudsko poboljšanje i sam želi da učini sve da u tome uspije međutim čim se nađe u društvu sa ljudima počinje da ih smatra glupacima, egoistima, bezobraznicima i oni mu se počinju gaditi i kao da počinje smatrati da bi život bio mnogo ljepši bez ljudi, bez svih karakteristika koje su im svojstvene. U ovome se krije njegova stvarna priroda u kojoj on mrzi čitav ljudski rod, smatrajući ih nezalicama i nedostojnima. On ne uspijeva da do kraja povjeruje u ideale politike za koju se bori pa zbog toga prolazi kroz periode velikog oduševljenja do perioda očajanja. Počinje osjećati gađenje i dosadu za iste. Pravi se kao da vjeruje u njih, kao da vjeruje u ono što radi. Odlučuje se na pobunu, pobunu protiv svijeta. Da bi se izdvojio iz društvene klase kojoj pripada on mora da se priključi onoj strani kojoj ne pripada vodeći se njenim sloganima. Zbog toga gubi dodir sa stvarnošću. Prema Adrijani ne gaji osjećaje koje ona prema njemu gaji već osjećaj superiornosti i prema njoj se ophodi kao prema nekome koga je potrebno obrazovati. No, Adrijana ne razumije mnogo stvari koje joj on pokušava objasniti. Ona na sve načine pokušava da je Mino zavoli, pokušava da ga preobrazi iz lika ispunjenog negativnostima i koji bi trebao da izmijeni svoje poglede na svijet. No, njen pokušaj ne uspijeva i to kod Adrijane ne dovodi do razočarenja. Minovo otuđenje je upravo proizašlo iz činjenice da je on napustio sopstvenu klasu kojoj je pripadao. S tim više

da bi potvrdio svoj revolucionarski duh i potvrdio odbijanje postulata klase morao je da se okrene pogrešnoj strani, idealima koje ne poznaje i ne razumije. Gubi dodir sa stvarnošću i stvari oko njega mu se čine nerealnima, apsurdnim i besmislenim.

Upravo u trenucima kada Adrijani iznosi svoje mišljenje o ženskom tijelu i činjenici da ne zna čemu pripadaju dijelovi njenog tijela, upravo bi se u tim trenucima moglo zaključiti njegovo otuđenje. Iako bi Adrijana voljela da je Mino voli na isti način ipak ona za njega predstavlja osobu prema kojoj on može izraziti svoju superiornost, pokušavajući da joj podari mrvu obrazovanja podučavajući je kulturi i politici. On je šokiran njenim odbijanjem i time da ona ne posjeduje želju da se obrazuje. Lik Mina je karakterističan i po tome što je on pri kraju romana sam sebe izdao fašističkom policajcu, priznajući svoje ideje i namjere, čak i odavši imena svojih suigrača. Razlog zbog kojeg je to uradio je i njemu bio nepoznat. Možda ni on sam više nije vjerovao u te ideje. Ili je i sam uvjeren u apsurdnost vlastitog življenja. Mino i Adrijana predstavljaju dva pola koja su istovremeno različiti ali se isto tako privlače ali i međusobno isprepliću. Upravo Đulio Feroni smatra da je Moravija zahvaljujući Rimljanki otvoreno problematizovao stvarnost.

Adrijanina majka, od samog početka razmišlja o njenoj ljepoti kao o nečemu što bi njima trebalo donijeti materijalnu korist, ne razmišljajući o moralnim vrijednostima kao ni o tome da li će se Adrijana baviti nepristojnim poslom. Njenu majku, koja se itekako ponosila Adrijanom jer ju je ona rodila nisu zanimale ideje koje Adrijana ima o svom životu. Za nju su Adrijana i njena ljepota bile tu samo s ciljem da popravi njihovo materijalno stanje. Adrijana je shvatala majčine planove i nije bila u stanju da majku optuži za njih jer joj je majka nekoliko puta ponavljala da je ona razlog zbog kojeg ona nije imala bolji život. Shvatala je da porodica za majku predstavlja siromaštvo i ropstvo praćeno sa ponekim radostima. Adrijanina majka ne želi da njena kćerka ima isti život koji je ona imala. Ukoliko bi smatrala da Adrijana ne zarađuje dovoljno, predlagala bi joj drugi posao, koji Adrijani nije bio privlačan ali je majčina odluka ipak bila bitnija od kćerkine želje. Dio Adrijaninog monologa u kojem opisuje majčin odnos prema njoj, najbolje opisuje stanje ljudi što se tiče materijalizma. Ovaj opis na najrealističniji način opisuje stanje duha tog vremena.

Razumije se da je majka tako postupala jer me je voljela, ali je to, u izvjesnom smislu, bila ljubav što je domaćice osjećaju prema kokoški koja im nosi jaja.

*Kad kokoška prestane da nosi jaja, one počinju da je pipaju, da je stežu i da smišljaju ne bi li možda bilo bolje da je zakolju.*⁶

Moravija sa romanom *Rimljanka* povezuje pojmove apsurdna sa pojmom straha koji su itekako prisutni u njegovim djelima. Općenito je poznato da su pojmovi straha ili apsurdna usko vezani sa periodom egzistencijalizma u kojem pojedinac biva preplašen zbog životnih okolnosti koje ga okružuju. Davide Konrijeri smatra da je upravo interpretacija egzistencijalnih tema razlika između Minine i Adrijanine ličnosti, njihovo poimanje i mirenje sa sudbinom se itekako razlikuju.

Zabrinuti su za svoj status u društvu. Adrijanin monolog pri kraju prvog dijela knjige *Rimljanka* predstavlja ključne činjenice o Moravijinom radu. Ljudi posjeduju strah od napuštanja, iako možda razloga za to nema. Pojedinac osjeća da se ne udaljava samo od ljudi već i od samog sebe. Upravo u tome leži tajna zbog kojeg počinje da se javlja strah.⁷ Taj strah nije realan, predstavlja vrstu nesigurnosti sve do očajanja bez ikakvih nadanja sve do nemogućnosti stvaranja mira sa samim sobom. Međutim moglo bi se zaključiti da je uzrok ovog straha čovjekova svjesnost svega što se oko njega zbiva. Ljudi se osjećaju bespomoćnim, jadnim, ravnodušnim i bez ikakvog cilja. Moravija se itekako zanima za pojam usamljenosti i dosade ali ne u klasičnom smislu te riječi već kao apsurdna realnost bez ikakve vrijednosti. Pojam dosade Moravija doživljava kao negativno iskustvo. Moglo bi se zaključiti da su pojmovi usamljenosti i straha itekako povezani. Kod mnogih osjećaj usamljenosti uspijeva da probudi osjećaj tjeskobe ili straha. Usamljenost može proisticati iz napuštanja od strane osoba do kojih nam je stalo ili zbog smrti bliskih ljudi.

Povrh svega, Moravijin roman donosi jednu novost u odnosu na njegova prethodna djela. Cilj Moravijinog stvaranja je bio u tome da predstavi pripadnike najniže ili radničke klase pa samim tim protagonista ne pripada buržujskoj klasi i djelo mu predstavlja prelazak sa pripovijedanja iz trećeg lica u pripovijedanje u prvom licu. Moravija daje svoje mišljenje u vezi istog navodeći da su ljudi iz naroda uspjeli

⁶ Moravia, Alberto (1975), *Rimljanka*, Otokar Keršovani – Rijeka, Opatija, str. 23.

⁷ Tesari, Roberto (1975), *Alberto Moravia: Introduzione e guida allo studio dell'opera moraviana*, Firenze, Le Monnier, str. 59.

zadržati „tradicionalnu moralnost“ i objektivnu tačku gledišta koja i nije bila toliko svojstvena buržujskoj klasi budući da se oni ne mogu izdvojiti iz kruga subjektivizma.

Koliko god se Adrijana prikazivala kao dobra i jako osjećajna osoba, kao i svi drugi tako i ona posjeduje neke mane. Negativni aspekti Moravijinih likova se ne pojavljuju samo u romanu *Rimljanka* već je to slučaj i sa ostalim romanima. Adrijana možda iz hira ili ljutnje što ne može posjedovati istu odlučuje u jednom trenutku da ukrade pudrijeru.

U jednom ćošku, među četkama, i bočicama parfema, primijetih jednu zlatnu pudrijeru. Uzeh je i pogledah je. Bila je veoma teška i izgledala masivna, a bila je izrađena u obliku pravokutnika s kopčom za zatvaranje, u koju je bio umetnut veliki rubin. Osjetih nešto što je ličilo više na neko otkrivenje nego na iskušenje. Pomislih da sada mogu sve da radim pa i da kradem. Otvorih torbicu i stavih u nju pudrijeru, koja je odmah, onako teška, pala na dno među sitan novac, i ključeve od kuće. Uzimajući je, osjetih izvjesno fizičko zadovoljstvo koje se nije mnogo razlikovalo od onoga koje je kod mene izazivao novac koji su mi davali moji ljubavnici.⁸

Ono što je dotad bilo u okvirima zakona i pravosuđa sada gubi na značenju. Reklo bi se da Adrijana više ne posjeduje grižnju savjest. To potvrđuje činjenica da Adrijana prilikom krađe razmišlja o težini pudrijere a ne o posljedicama samog čina. Osjećaj krivnje, grižnje savjesti da uzima tuđe vlasništvo, to kod nje ne postoji. Naročito začuđuje činjenica da Adrijani ta pudrijera nije ni potrebna i da je nema za šta iskoristiti.

„Pravo da kažem, ni sama nisam znala šta će mi ta pudrijera, jer ona nije odgovarala ni mojim haljinama ni životu koji sam vodila.“⁹

Moglo bi se zaključiti da su žene u Moravijinim romanima naročito ugrožene. One su zbog novca i raskoši spremne počinuti mnoga nemoralna djela. Kada Adrijana shvati svoju beznadežnost, težinu svoje sudbine i događaja koji su joj se dogodili ona pristaje i na krađu, misleći da svakako nema šta drugo izgubiti.

⁸ Moravia, Alberto (1975), *Rimljanka*, Otokar Keršovani – Rijeka, Opatija, str. 153.

⁹ Ibid, str. 153.

4. Čočara

Prateći Moravijino stvaralaštvo jasno je da je Moravija u svom stvaranju imao fazu okrenutu građanstvu kao i narodnu fazu, fazu koja je najbliža neorealizmu jer se radnja smješta u ratno društveni ambijent. *Čočara* zasigurno pripada narodnoj fazi njegovog stvaranja. U ovom romanu se ogledaju svi pozitivni i negativni aspekti Moravijinog stvaranja.¹⁰

Čočara je nastala kao djelo sa kojim Moravija ističe negativne stavove naspram malograđanstvu i fašističkom režimu. Upravo zbog toga se ovaj roman svrstava u narodnu fazu Moravijinog stvaranja. Pored *Čočare* tu su i zbirka pripovijetki *Nove rimske priče* i roman *Rimljanka*. Narodna faza se povezuje sa neorealizmom jer su stil ali i radnja djela smještene u sociološko-ratni ambijent.¹¹ Autor pribjegava realističnom prikazivanju društva, ne ustručavajući se iskazati svoj pogled u vezi sa fašističkim režimom. Kada se spominju društvene paradigme, bitno je naglasiti da se pisci u tom periodu bave socio-psihološkim analizama, ne fokusirajući se samo na vrijeme o kojem pišu već i na čovjekovu poziciju u ratu i njegova razmišljanja. Alberto predstavlja karakter likova kroz njihovo ophođenje prema drugim ljudima i zahvaljujući tome vidimo njegov način razmišljanja i postupke. Ne koristi klasični romantičarski opis likova. Moravija sa *Čočarom* želi prikazati društvo potlačeno od strane režima i čovjekovu nemogućnost da se izbori sa nesretnim stanjem u koje je dospio. Društvo je prepušteno sebi i nekolicina njih pokušavaju na sve načine da krađu i otimaju.

Ovaj Moravijin roman je zanimljiv zato što napušta tradiciju pisanja u trećem licu te mjesto ustupa pisanju u prvom licu što predstavlja karakteristiku moderne naracije. Uz pomoć pisanja u prvom licu, romani dobivaju dramatičnu formu.¹² Pisanje u prvom licu doprinosi istinitošću činjenica pa istina postaje nezaobilazni imperativ.

Čočara je nastala na osnovu iskustava kroz koja je Moravija prošao za vrijeme pada Musolinijevog režima i kapitulacije Italije. Roman je započet 1947 a završen 1957

¹⁰ Mejdanija, Mirza (2020), *Prikaz društva u književnosti italijanskog neorealizma*, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 159.

¹¹ Ramić, Ajla (2020), *Neorealistički prikaz društva u djelu Čočara Alberta Moravije* (završni magistarski rad), Sarajevo, str. 21.

¹² Ibid., str. 20.

godine. Moravija je djelo napisao crpeći detalje iz vlastitog života budući da je on tokom devetomjesečne njemačke okupacije proveo u Fondiju sa suprugom Elsom Morante. Autor je u više navrata spomenuo da je roman autobiografskog karaktera i da su u romanu izmišljena samo tri lika, Rozete, Ćezire i Mikelea.¹³ On je napustio Rim i krenuo ka Napulju u nadi da se spasi no on i supruga nisu bili u mogućnosti otići dalje od Fondija te su osam mjeseci živjeli u mjestu Sant'Agata koja se u romanu zove Sant'Eufemija.¹⁴ Tek u junu kada je Rim bio oslobođen oni su se mogli vratiti u Rim. Provodeći vrijeme u planinama, Moravija je bilježio događaje koji su se zbivali kao i ljude koje je susretao i njihova razmišljanja. Na osnovu svojih iskustava je nastala *Ćočara* koja predstavlja svjedočenje o poziciji žene u svijetu, o borbi seljanke iz Ćočarije sa svakodnevnim nedaćama, zločinima koji su se desili u Italiji. U jednom pismu iz 1956 godine Moravija piše da bi naslov koji bi najviše odgovarao romanu bio "Silovanje", tačnije "silovanje Italije" jer je smatrao da se u romanu ne radi o pojedinačnoj sudbini ili ljubavi već o zločinu počinjenom nad Italijom.¹⁵ Na kraju ipak odlučuje da naziv romana ostane *Ćočara*. Ono po čemu se ovaj roman razlikuje od ostalih je što Moravija glas naratora dodjeljuje glavnoj junakinji, smatrajući da izražavanje u prvom licu doprinosi vjerodostojnosti opisivanja društva i vremena.¹⁶

Radnja se dešava za vrijeme Drugog svjetskog rata. Glavna uloga pripada Ćeziri, seljanki rođenoj u regiji Ćočarija koja je došla u grad nakon što se udala za mnogo starijeg muškarca od sebe i njenoj kćerki Rozeti. Kroz njenu ispovijest otkrivamo razloge njenog braka sa rimskim trgovcem kao i njen pogled na moralne vrijednosti. Ćezira smatra da su trgovci zaslužni za užasne uslove života Italijana.¹⁷ Nakon što ostaje udovica, pokušava kćerku odgojiti na što bolji način i u romanu je moguće primjetiti da je i ona doista imala dobrih osobina ali je bila veliki materijalista. Nakon suprugove smrti nastoji da se bavi poslovima koji su ostali nakon njega. Ćezira priča o svom i Rozetinom životu, o različitim događajima iz predratnog Rima kao i za vrijeme rata. Od početka spominje kako su kćerka i radnja jedine aktivnosti koje je zanimaju.

¹³ Mejdanija, Mirza (2020), *Prikaz društva u književnosti italijanskog neorealizma*, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 167.

¹⁴ Ibid, str. 167.

¹⁵ Ibid, str. 166.

¹⁶ Ramić, Ajla (2020), *Neorealistički prikaz društva u djelu Ćočara Alberta Moravije* (završni magistarski rad), Sarajevo, str. 19.

¹⁷ Ibid., str. 16.

Iako je rat buktao, Ćezira je razmišljala o zaradi i trgovanju jer je zaista u tome uspjevala budući da je bila dobar trgovac.¹⁸ Po njenom pričanju možemo shvatiti kakav je pogled imala na ljudske vrijednosti s obzirom da priznaje da je znala varati prilikom trgovanja.

*A posao je zaista išao, iako je bilo muke sa prehrambenim kartama, jer smo ja i Rosetta čitav dan imale makaze u rukama, kao da smo krojačice, a ne trgovkinje. Posao je dobro išao jer sam bila vrijedna i uvijek uspijevala da na mjeri nešto zakinem, a i zato što smo se obadvije pomalo bavile crnom burzom, jer se sve izdavalo na karte. Katkada bismo ja i Rosetta zatvorile dućan i pošle u moje selo ili neko obližnje mjesto. Pošle bismo sa dva velika prazna kufera od umjetnog vlakna i vraćale se sa kuferima punim svačega pomalo: brašna, pršuta, jaja, krumpira.*¹⁹

Tokom rata, situacija u Rimu biva sve gora, bombardiranja postaju sve učestalija te Ćezira odlučuje da napusti Rim kao i svoju trgovinu i pobjegne u svoj rodni kraj, nadajući se da će na selu uspjeti da se spasi od rata. Ćezira pokušava zajedno sa kćerkom da pobjegne od ratnih zbivanja te čitaocima opisuje svoje borbe sa nedaćama. Ona i kćerka vozom kreću prema jugu ali i taj voz ubrzo biva bombardiran. S obzirom na činjenicu da zbog dešavanja ne mogu da stignu do željene destinacije, svaki dan očekuju odlazak, ostaju u mjestu Sant'Eufemiu gdje sa ostalim ljudima iščekuju oslobođanje. Tokom putovanja od Rima do mjesta njenih roditelja, njih dvije upoznaju mnoge osobe no lik Mikelea zasigurno ostavlja najveći utisak na njih dvije. I njemu pripada jako bitna uloga u ovom romanu. Za razliku od ostalih on je obrazovan. Na ovom putovanju Ćezira po prvi put upoznaje ljudske osobine kukavičluka i pohlepe. Kroz Ćezirinu priču, tokom putovanja do sela, upoznajemo između ostalog seljake i njihova dva sina kod kojih njih dvije odsjedaju kao i njihova vjerovanja o ratu. Od samog početka ova Končetina porodica ne ulijeva povjerenje što Ćezira spominje u više navrata. Borave kod njih, nadaju se odlasku u mjesto Ćezirinih roditelja međutim pristižu im loše vijesti da Nijemci na silu odvođe muškarce, da je selo iseljeno i da su stanovnici odvedeni u logor.

¹⁸ Mejdanija, Mirza (2020), *Prikaz društva u književnosti italijanskog neorealizma*, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 161.

¹⁹ Moravia, Alberto (1975), *Čočara*, Otokar Keršovani – Rijeka, Opatija, str. 11.

Lopovluk je bio glavni razlog što sam počela da razmišljam kako da napustim Concettinu kuću i odem drugamo... Krali su napuštenu robu; sutra bi mogli meni ukrasti novac, pa čak postati i razbojnici, ništa se ne zna. Ona dva sina izgledahu kao drumski razbojnici, muž izgleda slabouman, a Concetta uvijek kao zanesena, zaista se nije moglo znati što se sve može dogoditi... Osjećale smo se neprijatno, i sada, kad pomislim, mogu reći da za čitavo vrijeme rata, koje smo provele van kuće, nikad se nisam osjećala tako neprijatno kao kod Concette.²⁰

Opisuje promjene koje su se desile u odnosu na vrijeme prije rata te uviđa gubitak moralnih vrijednosti kod stanovništva i njihovu spremnost da krađu i lažu da bi se sačuvali u ratnim vremenima. Ćezira nema mnogo informacija o ratu pa rat i njemačka okupacija na nju ostavljaju veliki uticaj. Rozeta i Ćezira kroz svoje putovanje i svoju ličnu žrtvu i pretrpljeno iskustvo upoznaju stvarnost okrutnog svijeta. Kroz Ćezirinu ispovijest Moravija opisuje povratak fašista u Rim kao i saveznika koji bombardiraju grad. Nestašica, glad uveliko vladaju. To je period zaista mukotrpan jer proživljavaju uznemirenost ali i iluzije i nade onih koji sa njima iščekuju oslobađanje i mir. Ćezira se smatra čestitom ali lukavom žena iz naroda koja kao i svi posjeduje kako dobre tako i loše osobine. Pričanje u prvom licu daje utisak veće vjerodostojnosti. Kod nje se pored potrebe za materijalnim naglašava i činjenica da je lišena seksualnog nagona što je ona sama potvrdila u romanu. U par navrata ona iskreno prepričava svoja iskustva sa muškarcima no ta iskustva nisu mnogobrojna. Mikele isto tako ne mari za seksualne odnose budući da je samo odan politici. Njih dvoje to jasno iskazuju.²¹ Kako god, ona posjeduje tu jačinu karaktera da se prilagodi svim životnim događajima.

Najsretnije su godine moga života bile: 1940, 1941, 1942 i 1943. Istina, bio je rat, ali ja o ratu nisam znala ništa, i kako sam imala samo kćerku, nisam za rat nimalo marila. Mogli su se ubijati koliko im drago, avionima, tenkovima, bombama, meni su stan i dućan bili dovoljni da budem sretna, a to sam zaista i bila. Uostalom, malo sam znala o ratu, jer, mada znam računati i čak potpisati se na razglednici, pravo da kažem, ne znam dobro čitati, te sam novine čitala samo zbog kriminalne kronike, štaviše, tražila sam da mi ih čita Rosetta. Nijemci, Englezi, Amerikanci, Rusi, svi su bili za

²⁰ Ibid., str. 47.

²¹ Mejdanija, Mirza (2020), *Prikaz društva u književnosti italijanskog neorealizma*, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 169.

*me istoga soja, kako ono veli poslovice: ubijaju jedni, ubijaju drugi, svi su istoga soja. Vojnicima koji su dolazili u dućan i govorili: pobijedit ćemo tamo, ići ćemo onamo, postat ćemo to i to, učinit ćemo ovo i ono – ja sam odgovarala: meni je sve pravo dok mi posao dobro ide.*²²

Moravija vrlo rijetko opisuje fizički izgled svojih likova, pokušava ih predstaviti zahvaljujući njihovom karakteru. Pisac pokazuje izuzetnu sposobnost psihološkog slikanja likova tj. seljaka kod kojih Rozeta i Ćezira borave u rizičnim okolnostima. Pojedinaac je predstavljen na osnovu njegove percepcije događaja i njegovog nastojanja da sebi obezbijedi sredstva za život. Narod postaje protagonista historijskih događaja. On obuhvata moralnu krizu koja se dešava usljed gubitka slobode. Opisuje potlačenost društva i pojedinca pa su teme bliže običnom čovjeku i narodu, opisujući njihove najveće ali i najmanje probleme. Samim tim običan čovjek, seljaci, radnici, najbolje oslikavaju stanje društva. Rat sa sobom nosi mnoge negativne posljedice. Materijalne stvari stradaju ali i čovjekov duh i psiha. Zbog toga se može zaključiti da je psihičko stanje čovjeka posljedica rata. Kroz njihovo putovanje, čitalac može uočiti koje posljedice rat ostavlja pa tako Tomazino, čovjek koji je pomogao Ćeziri, umire ali ne od posljedica rata već od straha.

Tokom putovanja Ćezira i Rozeta se zbližavaju sa mladim intelektualcem Mikeleom koji predstavlja nastavak lika iz romana *Ravnodušni ljudi*. Ćezira doživljava buđenje svijesti nakon dugih razgovora sa mladim Mikeleom koji svoje interese podvrgava idealima. Ono po čemu je ovaj roman specifičan je po tome što je lik iz prethodnog romana ostaje ravnodušan na svijet oko sebe dok u *Čočari* Mikele preuzima odgovornost na sebe i svoju hrabrost iskazuje djelima. Mikeleova ličnost u *Čočari* pokazuje izuzetnu jačinu zato što postaje svjestan događaja oko sebe. Mikele u romanu predstavlja bitnu ulogu tokom Ćezirinog i Rozetinog putovanja s obzirom da zahvaljujući druženju sa njim kod njih dvije se razvija nova svijest.²³ Mikele je prema svima imao stav kao prema ljudima koje je potrebno uputiti jer je smatrao da su svi pogubljeni i neznalice i to naročito možemo zaključiti u dijelu kada im čita odlomak iz Evandjelja, pokušavajući svim prisutnim pokazati da su pogubljeni te da ne shvataju život kao ni principe pravde.

²² Moravia, Alberto (1975), *Čočara*, Otokar Keršovani – Rijeka, Opatija, str. 11.

²³ Mejdanija, Mirza (2020), *Prikaz društva u književnosti italijanskog neorealizma*, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 163.

Kakav dim, kakva koliba... neću vam više čitati jer ne shvaćate... uzalud je tražiti od nekoga da shvati, kad neće moći nikad da shvati, ali imajte na umu ovo: svaki je od vas Lazar... čitajući vam priču o Lazaru, govorio sam vam o vama samima, o svima vama, o tebi Paride, o tebi Luisa, o tebi Cesira, o tebi Rosetta i o samome sebi, o svom ocu i o onom nitkovu Tontu, i o Severinu s njegovim tkaninama, o izbjeglicama, koje su došle ovamo gore, o Nijemcima I fašistima, tamo dolje - ukratko o svima... svi ste vi mrtvaci, svi smo mi mrtvaci, a mislimo da smo živi... i dok budemo vjerovali da smo živi zato što imamo naše tkanine, naša strahovanja, naše sitne poslove, naše porodice, našu djecu, bit ćemo mrtvaci... a samo onda kad budemo svjesni da smo mrtvaci bez kapi života, istruljeli, raspadnuti, i da smrdimo kao leš milju daleko, tek onda počet će u nama da se pomalo, neprimjetno, budi život.²⁴

Ovdje vidimo da Mikele nastoji upoznati seljaka sa političkom situacijom te su njegovi stavovi suprotni fašističkom obrazovanju koje je stekao i od samog početka romana se očituje njegova mržnja prema sloju društva iz kojeg potiče. On shvata da ne posjeduje dovoljno iskustva koje ima Ćezira a i kroz roman se ističe da su Mikeleova iskustva jako oskudna. Mikele je okrenut antifašističkoj ideologiji koja je po svojim vrijednostima bliska običnom čovjeku. Upravo ovo je razlog zbog kojeg je roman blizak čitaocima, zato što su iskustva likova i čitaoca jako slična. Zbližava se sa Ćezirom zato što u njoj vidi slične karakteristike. U njoj vidi nevinost seljaka naspram korumpiranog građanstva. Mikele nije osoba koja jačinu vjerovanja u određene ideje ispoljava samo na riječima, naime, u trenutku kada Nijemci od njega traže da pođe sa njima da bi im pokazao put, on se žrtvuje i čini što od njega zahtijevaju.

Jedan od bitnijih događaja u romanu u kojem se itekako jasno uočavaju posljedice rata je zasigurno trenutak Rozetinog silovanja u napuštenoj crkvi, mjestu koje je za nju predstavljalo izvor sigurnosti i spasa s obzirom da je Rozeta oduvijek bila pobožna. Radnja Moravijinog djela teče polako. U devetom poglavlju u kojem se dešava Rozetino silovanje, taj nemio i dramatičan događaj predstavlja glavni dio romana. Ono što je zanimljivo uočiti je da se događaj desio ne u punom jeku rata već onda kada je ratna situacija splasnula i opasnost prošla. U vremenu kada se iščekuje sloboda, dešava se njeno silovanje koje neminovno sa sobom donosi njen preobražaj. Ona predstavlja pojedinca

²⁴ Moravia, Alberto (1975), *Čočara*, Otokar Keršovani – Rijeka, Opatija, str. 120.

kao žrtvu moralnog i fizičkog nasilja rata, za razliku od Mikelea koji predstavlja pojedinca u vrtlogu političke borbe.

Dotada je ona bila sušta pobožnost, dobrotu, nevinost i nježnost; morala sam očekivati da će sad prijeći u drugu skrajnost, pa će njen karakter biti obilježen istim nedostatkom sumnja i kolebanja, istim neiskustvom i istom neograničenošću.²⁵

U toj ljudskoj drami koja neminovno vodi ka Rozetinoj promjeni karaktera posmatramo posljedice rata. Ovaj događaj ukazuje da se posljedica rate vide ne samo po uništenim i srušenim mjestima već i promjenama karaktera čemu je Rozeta savršen primjer. Mnogi kritičari smatraju da napad na Rozetu nije napad na pojedinca nego i na ostatak društva te da je napad na nju bio napad na dobre osobine društva. Do tada je ona bila mlada djevojka, ispunjena čednošću i vjerom kao i željom za normalnim porodičnim životom no nakon događaja silovanja ona se podaje muškarcima bez mnogo ustezanja, ponaša se kao da je to život koji ona želi. Za razliku od majke koju pokreće novac, Rozetu pokreće seks što ih čini ispraznima budući da shvata da milost dolazi tek nakon što se posrami svojih želja.

Gotovo mi se činilo da se ona već pokorila novoj sudbini, koja je za nju otpočela u crkvi, kad je izgubila djevičanstvo krivnjom onih barbara, i da je ona njena uporna šutnja bila vjerovatnije posljedica pomirenja sa sudbinom nego srdžbe. Kasnije sam premišljala, kad je ovaj moj utisak na žalost bio potvrđen, da je za ono nekoliko časaka mučenja jadna moja Rosetta naglo postala žena tijelom i dušom, žena otvrdla, iskusna, puna gorčine, bez ikakvih iluzija i bez ikakve nade.²⁶

Zajedno sa majkom predstavlja jedan od glavnih likova koji su zasigurno prošli kroz mnoge poteškoće ali i promjene u karakterima. Za razliku od majke, njen lik ide ka nazadovanju jer u trenutku kada se očekuje da su sve ratne nedaće završene, ona u tom trenutku prolazi kroz užasno iskustvo silovanja nakon čega se njen karakter pretvara u karakter djevojke lakog morala. Upravo zbog događaja koji se desio Rozeti, ovaj roman postaje roman koji govori o nasilju a ne o ratu. U trenutku kada čitalac pomisli da je rat završen i da će se napetost romana ublažiti i u trenucima kada se iščekuje

²⁵ Moravia, Alberto (1975), *Čočara*, Otokar Keršovani – Rijeka, Opatija, str. 268.

²⁶ Ibid., str. 267.

sloboda dešava se Rozetino silovanje što doprinosi da se što bolje opiše Rozetin preobražaj. Ona predstavlja pojedinca kao žrtvu moralnog i fizičkog nasilja koje sa sobom nosi rat. Događaj je iznenađujuć i zbog činjenice da se silovanje dešava u Ćezirinom rodnom kraju, u crkvi, mjestu koje je do tada za Rozetu predstavljalo mir i spokoj. Isto tako, šokantna je činjenica da se silovanje dešava od strane oslobodioca, Marokanaca a ne od strane okupatora kako bi se moglo očekivati. Odgojena od strane časnih sestara, njoj su ljubavni impulsi bili nepoznanica. Iako je prošla kroz katoličko obrazovanje, pred životnim udarcima se ipak slama. Tada doživljava preobrazbu te iz krajnje indiferentnosti prelazi u krajnost lošeg ponašanja. Moralna ispraznost koju tada doživljava ogleda se u trenutku kada joj ubijaju ljubavnika a ona se prema tom tijelu ophodi kao prema tijelu životinje, pomiče ga totalno nezainteresovano kao da se ne radi o osobi koju je do prije nekoliko trenutaka voljela.

Tokom rata mijenja se ljudsko razmišljanje kao i ponašanje jer ljudi za vrijeme rata bivaju prepušteni samima sebi pa samim tim koriste sve prilike da varaju, krađu i otimaju od ljudi. Promjene su kako na ekonomskom tako i na duhovnom planu. Ljudi osjećaju da gube slobodu i postaju usamljeni. Mnogi koriste ratne prilike da krađu i otimaju od drugih. Reklo bi se da društvo nije svjesno stanja u koje ih je rat doveo. Društvo je ogledalo sveg lošeg i dobrog što čini društveno-kulturološku klimu tog vremena.

Rat sa sobom nosi kao normalnu pojavu siromaštvo koje isto tako odmah za sobom povlači pad moralnih vrijednosti čovjeka budući da za vrijeme rata pojedinac svoj moral lako dovodi u pitanje. Da bi se spasio i preživio ratne nedaće, pojedinac bira radnje koje se kose sa dostojanstvom i moralnim načelima. To se pojačava ako uz to postoje imućnije osobe koje ugnjetavaju siromašnije ljude od sebe. Ćezira u nekoliko navrata opisuje ovo stanje budući da je i ona sama imala poteškoća u pronalasku hrane sa sebe i kćerku jer se nalazila u okruženju seljaka koji su se bahatili povećavajući cijene hrane znajući da će gladan čovjek platiti mnogo da bi se nahranio. Postaje sve teže nabaviti hranu, trgovci hranu kupuju od seljaka te prodaju po znatno višim cijenama. U jednom trenutku i seljaci shvataju da je veća vrijednost hrane nego novca te sve manje prodaju hranu, odlučujući da zadrže za sebe i svoje porodice preostale zalihe.

Platih i, plaćajući, čak mu pokazah svežanj hiljadarki, koje sam držala u kesi pod suknjom; a on, čim ugleda novac, uprije novac u nj, kao kobac u pile, te odmah doda da smo nas dvoje kao stvoreni da se razumijemo i da će mi on, kad zatražim, naći hrane, ali uvijek po dnevnim cijenama, ni paru više ni paru manje. Tom prilikom vidjeh još jednom šta znači novac, ili šta znače, u ovom slučaju, zalihe hrane.²⁷

Cijene postaju sve veće a zalihe hrane sve manje. Ćezira je uspijevala da se u svim situacijama snađe, imala je u sebi trgovački duh te se snalazila na sve moguće načine da bi došla do hrane.

Ćezira kao glavni lik ovog romana predstavlja ujedno i prosječnog italijanskog seljaka koji posjeduje dobre i loše karakterne crte. Svo svoje vrijeme i požrtvovanost daje kući, dućanu i svojoj kćerki koju voli više od bilo čega. Bepomoćno posmatra svoju kćerku koja odlučuje da se podaje muškarcima tražeći u tom kontaktu smisao postojanja. Ćezira je trgovkinja koja posjećuje pijace, oštrog jezika privlači ljude sebi. Ona predstavlja spoj Rozetinog i Mikeleovog karaktera i njen karakter doživljava moralno napredovanje budući da joj je druženje sa Mikeleom pomoglo da promijeni svoj pogled na svijet. Na početku romana Ćezira spominje svoju nezainteresovanost za rat već da je zanima samo da posao dobro ide, u jednom trenutku počinje mijenjati i iskazivati svoje mišljenje o ratu. Mada nesigurna koju stranu treba podržati, ona sluša i vjeruje Mikeleu. Iako neupućena u rat, itekako posjeduje druge vrijednosti poput moralnih, oslanjanje na vlastito iskustvo i naivnost. Prema Mikeleu osjeća majčinski instinkt. Ta dva lika se međusobno prožimaju i nadograđuju iako su karakterno različiti. Oboje uče jedan od drugog, Mikele kao intelektualac uči Ćeziru ali isto tako uspijeva da mnogo nauči iz njenog iskustva. Njeno ponašanje se znatno mijenja kada saznaje da joj kćerka spava sa muškarcima. U tim trenucima ona prema njoj postaje i nasilna. Obuzima je osjećaj ljutnje i očaja zbog puta kojim je njena kćerka krenula. Naposljetku ona prihvata tu situaciju jer shvata da njena kćerka nije više djevojčica i da joj ne preostaje ništa drugo nego da prihvati i da se prilagodi novoj situaciji.

Mikele predstavlja mladog intelektualca koji je primjer društvenog, političkog i moralnog sazrijevanja čovjeka. Kao što mnogi kritičari navode, njegov lik je nastavak

²⁷ Moravia, Alberto (1975), *Ćočara*, Otokar Keršovani – Rijeka, Opatija, str. 95.

lika iz djela *Ravnodušni ljudi*, samo što u romanu *Čočara*, Mikele prevazilazi ravnodušnost i postaje svjestan svoje uloge u svakodnevnicu i samim tim pokazuje da zna i može djelovati u skladu sa svojim opredjeljenjem i vjerovanjem. Iako je školovanje završio unutar fašističkih okvira, Mikele je ipak vođen i ubijeđen u svoje antifašističke ideje i primjećuje se njegov prezir prema sloju društva iz kojeg potiče. Za razliku od Čezire, Mikele poznaje politiku i politička zbivanja. On nastoji da seljake upozna sa političkom situacijom iako smatra da je u tome nedovoljno vješt i da nema mnogo iskustva. Njegovo uvjerenje, antifašistički obojeno, je jako blisko običnom čovjeku i njegovim vrijednostima. Uz pomoć njegovog lika Moravija uspijeva upotpuniti ideju o sazrijevanju intelektualca. Upoznavši Čeziru, koja nema dovoljno znanja iz politike, na sebe preuzima odgovornost da nju, tj. seljake educira po pitanju politike. Tokom čitanja romana se jasno uočava njegov prezir prema svemu čak i prema vlastitom ocu. Građansko društvo, vođeno zakonima interesa je centar njegove mržnje jer po njemu fašizam uništava svaki oblik slobode. Čak u jednom trenutku priznaje da odbija biti budala, odbija da se prilagodi pokvarenim interesima društva. Odbija da bude vođen vrijednostima tog kruga i odlučuje da se vodi vlastitim idejama. Za njega su seljaci i obični ljudi – pravi ljudi, obogaćeni moralnim vrijednostima. Upravo zbog toga on gaji prijateljske odnose prema Čeziri, seljaci su za njega dobri. Čezirino mišljenje se uveliko razlikuje od njegovog jer po njoj seljak ostaje seljak i teško ga je mijenjati. Mikele je svoje ideje pretočio u djela pa tako odlazi sa fašistima koji ga koriste kao vodiča budući da nisu poznavali put te da bi spasio Rozetu jer su njemački vojnici prvobitno željeli da im ona pokaže put. Ovaj čin označava sazrijevanje građanskog intelektualca u organski.

5. NOVE RIMSKE PRIČE

Nove Rimske priče predstavljaju jedno od najboljih Moravijinih djela budući da u ovom romanu Moravija najbolje opisuje stanje pojedinca u Italiji. *Rimske priče* predstavljaju više od sto trideset priča prvobitno objavljenih u novinama u periodu između 1948. i 1959. godine. Sedamdeset priča je sakupljeno 1954. godine pod nazivom *Rimske priče* dok ostatak priča je 1959. godine sastavljeno pod nazivom *Nove rimske priče*. Priče otkrivaju detalje iz života u periodu nakon Drugog svjetskog rata. Njegove priče obiluju interesantnim likovima, likovima koji nose duboku i tragičnu priču. Mnogi likovi njegovih priča prolaze kroz duboku krizu identiteta u vremenu poslije rata, u vrijeme kada zemljom vladaju nestašica, kriza i kriminal. Ono što je isto tako uočljivo u Moravijinim pričama je da se likovi ne bave samo legalnim poslovima. Postoje i oni koji u ilegalnim poslovima pokušavaju da dođu do određene zarade. Na dnevnom planu su krađe, pljačke i prevare. Priče su napisane na skoro podjednakom broju stranica, vremenski i prostorno ograničene. Moravijin junak je čovjek iz naroda sa svim aspektima svoje mučne egzistencije. On je glasnik probuđene klasne svijesti. On je radnik razvijenog industrijskog sjevera ili radnik agrarnog juga. Period neorealizma u književnosti svoje junake stavlja u realne situacije. Moravija ne tumači i ne sudi svojim junacima, nego ih istražuje i objašnjava. Pomoću unutrašnjih monologa i pričanja u prvom licu, Moravija se želi poistovjetiti sa junakom iz naroda i istodobno se približiti čitaocu. Njegove priče su priče ljudi sa predjela rimske periferije, svijet nezaposlenih ljudi, propalih studenata, ljudi okrenutih oko dva osnovna elementa: seksualnog i ekonomskog. Moravija vrlo detaljno opisuje mjesta gdje ljudi borave, na način da čitalac može osjetiti miris koji u tom mjestu vlada. Zahvaljujući lakoći pisanja kojom se autor koristi, čitalac može osjećati monotonost i dosadu koju ljudi posjeduju prilikom obavljanja poslova. Ljudi obavljaju različite poslove, vrlo često ostajući na istom radnom mjestu bez mogućnosti i želje za napredovanjem. U njegovim pričama djevojke ne prestaju sanjati o nekom boljem životu, životu koji se itekako razlikuje od onog kojeg one imaju. Vrlo često se prepuštaju toku sudbine. Protagonisti Moravijinih priča pripovijedaju o događajima oko sebe i u stalnoj su anksioznosti za vlastiti opstanak. U pričama su stanovnici Rima predstavljeni dosta identično budući da je pisac koristio dosta dijalekata prilikom pisanja a dijalekat najbolje uspijeva predstaviti sloj građana glavnog grada.

Berislav Lukić u predgovoru *Rimskih priča* ističe da Moravija izgrađuje svoj svijet na temama seksualnosti i ekonomije a naročita prisutna tema je čovjekova otuđenost i izgubljenost.

*Moravijine se ličnosti u ovim pričama ne bune i ne protestiraju protiv ograničenja koja im nameće društvo i život. Kao da su ta ograničenja određena nekim društvenim, historijskim fatumom, kao da ljudski život ima unaprijed svoj utvrđeni put, pa je svako skretanje od utvrđene linije opasnije od prihvatanja normalnih tokova života ili čak i pomirenja sa sudbinom. Gdje je zapravo izlaz iz životnog, sudbinski određenog, toka ako se ne mogu da sagledaju vedre perspektive?*²⁸

Zahvaljujući Moraviji, čitalac ima mogućnost da sazna kakav je život bio u Italiji nakon Drugog svjetskog rata. Moravija posjeduje izuzetnu moć promatranja te uspijeva da sazna mnogo toga o ljudima čak samo posmatrajući ih. U pričama susrećemo razne vrste likova ali ono što je karakteristično za Moravijino pisanje je činjenica da svaki lik na početku priče prvenstveno opisuje sebe, bilo u fizičkom ili emocionalnom smislu. Pored toga, opis mjesta ali i vremena u pričama je vjerodostojno opisan čak do u detalje. U nekim slučajevima pisac jednostavno daje samo naziv ulice dok u nekim pričama pobliže opisuje koji stalež u tim ulicama živi. Reklo bi se da je u pričama, u većini slučajeva glavna tema novac, novac kojeg nikad nema dovoljno ili ga više imaju drugi što automatski povlači postojanju brojnih negativnih ljudskih. Likovi u Moravijinim pričama su u stalnoj potrazi sa srećom i novcem. Ono što je isto tako bitno uočiti u Moravijinom stvaralaštvu je pojam mjesta, grada/sela u kojem se dešavaju priče jer Moravija jako dobro poznaje Rim i njegovo okolicu. Reklo bi se čak da je živio u simbiozi sa gradom što se itekako odrazilo u njegovom pisanju.

Junaci *Novih rimskih priča* nisu samo predstavnici gornjeg, boljeg staleža, nego se Moravija u svom umjetničkom stvaranju spustio i prišao najmanjima, onima koji su na periferiji društva i života. Pretvara se u saučesnika u patnji anonimnih pripadnika rodnog Rima i svoju pažnju posvećuje malim ljudima i njihovim neizbježnim sudbinama.

²⁸ Moravia, Alberto (1975), *Rimske priče*, Otakar Keršovani – Rijeka, Opatija, str. 613.

U priči *Lakrdijaš* upoznajemo protagonistu Milone, zvanog Profesor koji novac zarađuje ismijavajući druge ličnosti. U tome možda i nije toliko problem koliko u činjenici da su gledaoci davali silne novce da bi prisustvovali seansama u kojima Milone ismijava druge osobe. Sa socio-psihološkog aspekta bi se prepisalo činjenici da su ljudi tražili utjehu i zabavu čak u ismijavanju drugih ljudi. S druge strane to pokazuje stanje ljudskog karaktera, moglo bi se čak reći, ljudske pokvarenosti da u ismijavanju drugog pronalazi neku vrstu zabave. Milone bi se najčešće ismijavao ženama, kao da su mu one donijele najviše štete. Sa svojim vulgarnostima je zarađivao više novca nego neki poznati pjevači. Ljudi koji bi najčešće dolazili da gledaju takve predstave nisu bili obični ljudi ili seljaci već ljudi obučeni u odijela, žene obučene u krzna. Jedne prilike je u gostionici Milone počeo izvoditi neku pjesmu no sa svojim pretjeranim cerekanjem i ismijavanjem je svoj nastup doveo do uništenja. U tom trenutku ga je iznenadio jedan lijepi mladić koji je u svom mehaničarskom odijelu ustao i otpjevao tu istu pjesmu tonom i emocijom koju Milone nije posjedovao. Čuvši to, Milone je bio zatečen i povrijeđen što ga je neko drugi osramotio jer je i on sam bio svjestan svojih nedostataka kao i činjenice da je ismijavao osobine i stvari koje on zapravo nije posjedovao. Njegovo nezadovoljstvo sobom i nesigurnost u sebe ga je dovelo do toga da je oduzeo sebi život objesivši se.

Ismijavanje tuđih nedostataka bilo s ciljem izazivanja smijeha kod ljudi ili pak srozavanje časti kod drugih ljudi predstavlja negativnu karakteristiku koja je svojstvena nemoćnim i iskompleksiranim ljudima. Ti ljudi su sposobni da kod sebe isključe samokritičnost, ne znajući da ismijavanje predstavlja jedan od najnižih oblika ljudskog ponašanja. Osobe koje to čine su jako nesigurne u sebe i vide opasnost u onima koji posjeduju te osobine kojih su oni lišeni. Kada dobiju odgovor na svoje ponašanje, vrlo teško to prihvataju. Milone služi kao savršen primjer za to.

Da su ljudi spremni učiniti mnogo toga zarad svojih ciljeva, pa čak slagati ili prevariti pa i ići do te mjere dok njihovi bližnji to ne otkriju, najbolje se može vidjeti u slučaju djevojke Italije iz priče *Vozač kamiona*. Italija je da ne bi morala plaćati voznu kartu, svoj prevoz iz Rima do Terracine plaćala igrajući se osjećajima dvojice kamiondžija koji su počeli gajiti osjećaje za nju. Iako su bili prijatelji i skupa svakodnevno vozili, nisu znali za vezu onog drugog sa Italijom. To su saznali kada su jedne prilike vidjeli Italiju kako čisti u krčmi u kojoj su namjeravali odsjesti. Reklo bi se da je bila u vezi da gubavcem iz te krčme budući da su djelovali jako bliski jer su se u jednom trenutku

poljubili. U razgovoru između njih dvojice otkrivaju jedan drugom da je ona obojici davala lažne nade. Italija, možda zbog mizerne situacije u kojoj živi primorana je da se koristi ovim načinom da bi sebi olakšala svakodnevicu a vjerovatno je i uživala u naklonostima dvojice muškaraca.

Kako god, autor nam predstavlja priču, ne daje svoj komentar na situaciju pa se ne može ni zaključiti iz kojih razloga ona to čini kao ni autorov sud spram toga. Priče se predstavljaju objektivno, gubi se trag bilo kakvog opredjeljenja, oduševljenja ili protesta. Nikome nije naklonjen, ne opredjeljuje se ni za dobro ni za zlo, on samo život realno istražuje i objašnjava. U romanu susrećemo svakojaka lica, neki od neki od njih kroz varanje i lopovluk u određenim životnim situacijama pokušavaju da izađu kao pobjednici. Ono što je uočljivo je činjenica da ljudi koji pokušavaju da nadmudre ostale ljude na kraju zapravo bivaju oni koji su prevareni zbog svoje nesposobnosti. Likovi u ovim pričama se pojavljuju tako što počinju da se predstavljaju, daju informacije o svom izgledu, zanimanju, životu općenito.

U priči *Nesretni čovjek*, Moravija nam jasno pokazuje pojedinca koji pokušava da vodi normalan život i da na normalan način opskrbi porodicu, međutim u trenutku kada posao ne ide kako zamišlja, on poseže za svakojakim načinima da bi opskrbio svoju porodicu. Na početku priče on spominje da je prva radnja koju je otvorio bila radnja za krpjenje obuće. Čim mu posao nije dobro išao on je počeo izvoditi svakojake malverzacije da bi zadržao mušterije. Prvobitno je radnju otvorio u činovničkoj četvrti jer su siroti činovnici vodili računa da su im cipele uvijek očuvane. Da bi uništio konkurenciju naplaćivao je manje no ipak je shvatio da to ne može do vijeka biti tako pa je u jednom trenutku, kada je shvatio da mušterije drži u šaci, počeo varati znajući da će kupci zbog njegove prevare vraćati cipele na popravak. Naime, kada je vidio da mušterije ne primjećuju njegove podvale počeo je svima umjesto kožnih stavljati đonove od kartona i kako je bilo vrijeme kiša jedna po jedna mušterija je počela donositi cipele na reklamaciju. Ubrzo se to pročulo po čitavoj četvrti i nedugo nakon toga pošto se saznalo o njegovoj prevari, on je morao napustiti četvrt i pronaći novi zanat. Tada je došao na ideju da otvori limarsku radnju i izabrao je savršeno mjesto, četvrt u kojoj su kuće stare a cijevi truhle i zahrđale. Vrlo brzo je počeo dobro poslovati, mnogo kuća je bilo sa popucalim cijevima. Kada je dobio prvog klijenta koji mu je ujedno bio i konkurencija, vrlo brzo je pokušao da se na stari način, tj. prevarama, riješi konkurencije. Prilikom popravaka, da bi zadržao mušterije počeo je

da iskrivljuje cijevi koje ne bi dugo izdržale te bi uskoro morale biti zamijenjene jer bi zbog njih kuće poplavile. Njegova smjelost i pokvarenost nije ostajala samo na tome. On bi prilikom popravke napravio još jedan kvar, znajući da će ga mušterije opet tražiti. Kao i često u životu, naše namjere ne idu uvijek po planu te je tada u jednoj kući izbio čak i požar. Prilikom krivljenja cijevi, neki dječak ga je razotkrio pa je i ovog puta morao da promijeni svoje zanimanje. Njegovo posljednje zanimanje je bilo pravljenje dušeka. I u tom poslu je na sve načine pokušavao da zadrži mušterije nanovo i po cijenu varanja. Naime, ovog puta se dosjetio da siromasima prilikom pročešljavanja dušeka ubaci stjenice što bi sirotinju primoralo da ponovo donesu duške na čišćenje. Ovog puta ga je odao mladić koji mu je pomagao u poslu. Ovo posljednje zanimanje ga je najviše koštalo jer se ovog puta uplela i policija te je radnju morao zatvoriti i otići. Pri završetku priče, ne shvatajući svoje pogreške protagonista se čak pita zašto je zaslužio nesreću jer je on ustvari htio pošteno zaraditi, povećati profit „sa malo umiješanosti“. Ovakve pojave nisu bile svojstvene samo u periodu u kojem je Moravija pisao. Moglo bi se zaključiti da Moravija ustvari prepričava stanje društva u kojem se i mi danas nalazimo. Ljudi koji vole da varaju kao i protagonista ove priče ne vide da je laž laž i ništa drugo i da se varanje prije ili kasnije otkrije i da varanje varalicu skupo košta. No varalice, u svojem varanju i ne vide da je problem u njima. Možda i vide ali se i dalje zavaravaju. Moguće da se i oni kao i protagonista priče vode parolom „tko živi od plaće, umire od gladi“. Na samom kraju priče, prilikom posjete vračari postavlja si dobro pitanje u vezi mirne savjesti: *Čemu služi vršiti svoje dužnosti kada te ljudi mrze? Služi samo za umirenje savjesti.*

Jedna od učestalih tema Moravijinih priča je **glad**. Radnje njegovih priča se često dešavaju u restoranima, barovima, gostionicama koje daju autentičnu sliku Rima ali i ljudi koji ne gube humor iako često gladni i sa pregršt neispunjenih primarnih potreba. U nekim pričama glad zaista i predstavlja prvobitni glavni motiv priča, međutim, postoje isto tako priče u kojima glad i restorani predstavljaju samo kulise iza kojih se dešavaju radnje drugačijih tematika. U dosta primjera ljude glad ponekada tjera na ponašanja koja im nisu svojstvena.

Spremnost pojedinca na razne vrste prevara i podvala, sve zbog gladi se najjasnije uočava u priči *Romolo i Remo* u kojoj glad predstavlja tačku vodilju cijele priče s obzirom da Remo, protagonista priče postaje prevarant i lažov. U priči se ne navodi da li je bez posla ali zato spominje da ga je glad toliko savladala da je spreman da učini

djelo koje će ga odvesti čak i u zatvor gdje bi dobio obrok. Na samom početku priče on konstatuje „Glad se ne može usporediti ni s jednom drugom potrebom.“ Jedne prilike kada je neko pozvao ime Romolo, Remo se sjetio svog nekadašnjeg druga te je odlučio da ga posjeti u gostionici koju je imao i da igra na kartu nekadašnjeg prijateljstva te na taj način dobije obrok, dok se obojica se nadaju da će profitirati jedan od drugog. Prilikom Romolovog sukoba sa suprugom, Remo iskorištava trenutak i bježi iz restorana, ne plativši. To čini iako zna da Romolova porodica živi u teškim okolnostima. Ova priča pokazuje sebičnost čovjeka koji zarad svojih potreba ne razmišlja o drugima koji su čak u težoj situaciji od njega.

Priče se najčešće odnose na tužne događaje pojedinaca koji pasivni i nepomični stoje pred događajima oko sebe. Jedan takav primjer pasivnog protagoniste susrećemo u priči *Ne istražuj* u kojoj Anjeze napušta supruga Alfreda ne želeći da svoj život provede pored osobe koja po svojim karakternim osobinama više podsjeća na ženu nego na muškaraca. Alfredo sagledava događaje iz vlastitog života i pokušava da sazna razloge njenog napuštanja, pokušava stupiti u kontakt sa ocem ili sa Anjezinom majkom tražeći razloge njenog napuštanja. Svoje ponašanje on ne osuđuje, štaviše, on smatra da je muškarac za poželjeti. Dalo bi se zaključiti da Moravija itekako uspijeva u davanju slike teške pasivnosti u vrtlogu života.

U priči *Izrabljivač* pratimo priču muškarca koji je proseći varao narod i u trenutku kada više nije bilo jednostavno dobiti novac od ljudi, dolazi na ideju da počne prositi uz pomoć djevojčice Klementine, dogovorivši se sa njenom majkom u dijeljenju zarade koju bi dobio tim više što je narod osjetljiviji na djecu, naročito na dječiju prošnju.

Da, život je poput ljuljaške: što se više zanjišeš uvis, to se niže spuštaš. Iz dana u dan izgrađivao sam ličnost rimskog prosjaka, a sad sam morao da prosim milostinju u Zagarolu. Dok su mi se u Rimu ljudi smilovalo zbog moje lažne noge, zbog mojih prnja, zbog Clementine koja se silno dosađivala, ovdje u Zagarolu, gdje sam zaista gladan, odriču mi čak i koricu kruha. Ipak ne očajavam, opet će se visoko zanjihati ljuljaška, opet ću se vratiti u Rim.²⁹

²⁹ Moravia, Alberto (1975), *Rimske priče*, Otakar Keršovani – Rijeka, Opatija, str. 578.

Postoje i likovi koji krenu putem kriminala ali koji na kraju ipak popuste i odupru se istom te zbog toga njihove ličnosti postaju još zanimljivije.

U priči *Sve za obitelj*, može se uočiti stanje pojedinca i aktivnosti koje je čovjek spreman da poćini da bi sebi dopustio koliko-toliko normalan život. U priči pratimo priču o Federiku, automehaničaru koji vodi dvostruki život, danju radi u automehaničarskoj radionici dok se naveće bavi svakojakim nedozvoljenim radnjama. Ovo ćini pod izgovorom da to radi samo za ljubav svoje supruge i djece. Kada Federikov prijatelj, Alfredo, koji sa njim radi u radionici odlući da ode Federikovoj porodici, da provjeri kako je Federiko, pošto se nije pojavio na poslu, nailazi na njegovu suprugu koja igra prljavo kao i muž, opravdavajući ga, čak u jednu ruku i potaknuvši Federika da se bavi poslom kojim se bavi, sve zarad porodice. U nekim normalnim okolnostima bi se reklo da bi čovjek naišao na ženu, majku, suprugu koja bi muževo ponašanje okarakterizirala kao nedozvoljeno, međutim, u Moravijinim romanima ali i pričama nailazimo na likove koji nas ponekad itekako iznenade svojim ponašanjem ali i govorom. Štaviše, u jednom trenutku Frederikova supruga govori Alfredu da ona nije znala da on vodi dvostruki život ali i da je znala, ona bi ga u tome podržala. Ona se svom suprugu divi, on voli nju i djecu ćim je spreman na svakojaku žrtvu da bi oni imali sve potrebno za život. Za nju muškarci koji dopuštaju da im porodica bude gladna i da pati, takvi muškarci nisu dobri i oni bi trebali biti u zatvoru, a ne ljudi poput njenog supruga. Ova priča nam itekako jasno prikazuje stanje ljudi koji u oskudici ne mare za moralne postulate, ljudi koji ne biraju ni sredstvo a ni način kako doći do novca. Pojedinać biva izgubljen i otuđen od dobrog.

U *Novim rimskim pričama* se nalaze mnoge priče ćije je mjesto radnje u zatvoru što će reći da protagonisti vrlo često završe iza rešetaka, rade stvari koje se ne podudaraju sa zakonom i izađu na slobodu ali ih se i dosta vrlo često naknadno vrati u zatvor. Zatvor postaje mjesto svih onih koji svakodnevno dolaze u sukob sa zakonom. Ono što je zajednićko ovim „sitnim kriminalcima“ je to što ih prati ironija da njihovi poduhvati često ne uspijevaju. Njihovi neuspjeli poduhvati ćitaocu pružaju osjećaj simpatije ili suosjećanja. Iako zbog svojih namjera ćitalać treba da ih oštro osuđi, zbog svoje „smotanosti“, oni postaju u neku ruku figure za ismijavanje.

Moravija u svojim pričama daje jasnu sliku kontrasta unutar staleža, samim tim susrećemo priče u kojima možemo pratiti stanje siromašne klase. Ne radi se o obićnom

siromaštvu već siromaštvo do najgore mjere. Takav primjer susrećemo u priči *Ne znaju govoriti* u kojoj pratimo priču Mikelea zvanog Surunto koji je sa porodicom živio u iznajmljenoj baraci, nisu imali apsolutno ništa, prljavi, jeli su iz zdjela kao što jedu psi. Čak su i hrane imali vrlo rijetko. U baraci, nisu imali ni pokrivača, ni posuđa, odjeće ni obuće. Živjeli su u baraci tako što je vlasnik barake pokušao da se na Suruntovoj porodici obogati, da bi svoju porodicu oslobodio neimaštine. Kada se pojedincu pruži prilika za zaradu, on ne bira sredstvo kako doći do novca. I onda se žeđ za novcem sve više i više povećava. Kao što se u priči spominje da oni koji imaju novca, žele ga sve više i više.

„[...]Oni tu pored nas, unatoč svim njihovim jadima i nevoljama, spavaju, a to koji se nalaziš u toliko boljem prilikama ne spavas.“³⁰

Ono što se čitalac ponekad može zapitati je ko su to junaci (nejunaci) priča, čime se oni bave, kako provode svoje dane. U *Novim rimskim pričama* skoro sve vrijeme imamo ljude iz najnižeg staleža, ljude koji pate, ljudi koji žive u nesigurnom svijetu uslijed mnogobrojnih poteškoća, sa hiljadama briga i trikova kako da dan privedu kraju na pozitivan način ali sa ispunjenim fizičkim potrebama. Potrebe koje pisac obrađuje se daju jasno uočiti po naslovu priča, ono o čemu Moravija najviše piše, tj. ono što ga u datom trenutku najviše okupira.

Ono na šta nailazimo je na likove koji putem laganja i varanja pokušavaju da zarade ali na kraju ipak završavaju kao gubitnici zbog sopstvene smotanosti i nesmotrenosti. U svakoj priči na scenu izlaze likovi koji se ukratko predstave, kako fizički tako i psihološki. Iako nam se ne predstavlja tačno vrijeme događanja, pisac ipak okvirno daje opis mjesta i predjela u kojem se priča zbiva. Moravijini likovi žive po principu da nikome ne dopuštaju da od njih prave budale, tj. da ih niko ne nadmudri. U njegovim pričama ne postoji ubjedljivi stopostotni pobjednik, ne postoji pobjednik u pravom smislu te riječi. Oni su mudri, probijaju se kroz vrijeme pametnije nego pravi pobjednici, no ipak nisu pravi pobjednici. Lukavci, oni su pametni. Lukavstvo im se ogleđa u tome da oni uspijevaju da donesu pobjedu tamo gdje se ona ne bi mogla ni očekivati. Uz pomoć minimalnih sredstava dopijevaju doći do onoga što im najviše treba, u ovom slučaju do novca. Nailazimo na ljude koji uz svoju vlastitu nemoć ili invaliditet dolaze do novca, na jako lukav način. U Moravijinim pričama imamo

³⁰ Moravia, Alberto (1975), *Rimske priče*, Otakar Keršovani – Rijeka, Opatija, str. 158.

gubitnika koji je gubitnik ili zbog vlastite naivnosti ili zbog svoje glupavosti te samim tim je opisan kao neko ko gubi jer pokušava da prevari nekog drugog da bi popravio svoje stanje. Na jednoj strani tu su budale a na drugoj su lukavci. Budale su oni koji iznova zbog svoje glupavosti (fessi) ili naivnosti (furbi) staju i ostaju na strani onih koji gube.

Većina priča sadrže upravo jednog takvog junaka, gubitnika u svim aspektima života, kako u vezama tako i na poslu. Oni u većini slučajeva ne uspijevaju da donesu pravilne odluke u životu. Savršen primjer za takvo što je u priči *Zavodnik* u kojem upoznajemo Đovanija, muškarca koji zbog nemogućnosti da ostvari dugotrajnu vezu sa ženama, počinje da zakazuje sastanke sa djevojkama, neke od njih poznaje a neke i ne poznaje te na kraju ostaje sa zakazanih sedam djevojaka. Nije mogao da se odluči sa kojom da izađe, pa piše imena svih djevojaka na papirić te odlučuje da izađe sa onom čije ime izvuče. Nažalost, izvlači ime djevojke Pije umjesto koje je došla njena sestra Matilde, upravo ona djevojka koju on nije želio. Bilo kako bilo, on se miri sa sudbinom, možda zato što je njen brat došao da ga natjera da se vjeri sa njom a možda i zato što je i sam bio umoran od biranja djevojaka.

Sitne kriminalne radnje kao što je već spomenuto prevladavaju u većini priča. Tema nezaposlenosti, ne samo u smislu nedostataka novčane zarade već i činjenice da se likovi bave sitnim svakodnevnim radnjama da bi svoj dan priveli do kraja postaju sastavni dio priča. Veći dio svog vremena provode spremajući hranu ili razmišljajući šta spremiti. Likovi koje Moravija ocrta su vrlo slični likovima neorealističnog kina, to su ličnosti nižeg staleža, radnici, zanatlije, farmeri, obični seljaci, pripadnici ugroženog dijela staleža. *Nove Rimske priče* se bave svakodnevnim avanturama. Velika podudarnost rimskih priča i italijanskog neorealističnog kina se ogleda u korupciji, prostituciji, sitnom kriminalitetu.

Da su ljudi u ovim pričama više okrenuti ka „gubitničkoj“ strani, pokazuje i izbor naziva priča (*Nesretni čovjek, Baraba, Naivčina, Lakrdijaš*). Priče poput *Propast čovječanstva*, isto tako nose poruke tipičnog gubitnika. Reklo bi se da ove priče upravo prizivaju nesreću koja prati sve aspekte života.

U priči *Noge na pokuštvu* Alfredo, protagonista priče želi da se obogati uz pomoć Amerikanke koja bi dala veću svotu novca da iznajmi stan u starom dijelu grada Rima. On investira mnogo u taj stan, da bi pridobio mušteriju i nadajući se većoj isplati no međutim on na kraju biva onaj kojeg su zeznuli, onaj koji gubi. Na kraju ne samo što

je izgubio i ono što je trebao zaraditi već je morao platiti popravku pokvarenih stvari budući da je Amerikanka Li nakon incidenta u stanu pobjegla iz istog ostavivši nered i ne plativši kiriju.

Ljudi pokušavaju da prevare drugog, misleći da su pametniji od drugih ali na kraju ipak uvide da ih drugi nadmudre, da su drugi pametniji. Likovi postaju zanimljiviji jer zbog svoje nesmotrenosti gube novac, vlastite materijalne stvari ali ipak od strane čitalaca dobijaju simpatije. U priči *Preporuka*, u kojoj Alfredo odlazi od osobe do osobe tražeći zaposlenje, vrteći se po Rimu i na kraju shvativši da se neko poigrava sa njim ipak dobija posao šofera kod advokata. Iako je na početku djelovalo da je njegovo lutanje beskorisno, priča dobija pozitivan završetak.

Moravijini protagonisti, naročito u *Novim rimskim pričama* bave se raznim poslovima, ne samo iz dosade niti da bi im vrijeme brže prošlo već da bi sebi obezbijedili što bolju egzistenciju i platili osnovne životne troškove. U većini priča odmah se spominje koje zanimanje ima protagonista. Najčešće su to naučena zanimanja poput instalatera, frizerki, kasirki, kućnih pomoćnika, portira, konobara, medicinskih sestara, poštara.

U priči *Rimska svjetla*, Drusila se ne bavi prostitucijom ali živi od toga da je muškarci pozovu na kafu i kolač te im ona ponudi lažna obećanja i osmjehe. Ona to ne čini da bi sa muškarcima imala odnose već upravo da bi joj oni platili kafu i kolač. Ona nije završila nikakvu školu i ne bavi se nikakvim poslom pa joj je ovo jedini način da sebi obezbijedi dnevni obrok budući da se ne želi vratiti u svoje rodno mjesto, selo Kampanjo pa čini sve što može da ostane u Rimu. Ova vrsta prevare u kojoj Drusila obećava nešto što ne postoji niti će ikada postojati je najjednostavnija i najlegitimnija prevara. Razlog lažnih obećanja daje upravo u ovom paragrafu:

Lako je tebi tako govoriti kad stalno živiš u Rimu. A znaš li ti šta znači život u Campagnu, znaš li? U Rimu imaš dućana, kina, kavana, automobila, ulice pune svjetla, svuda pusta svjetla, a u Campagnu ništa od toga. Ideš spavati kad i kokoši, budiš se kad i kokoši, a u šest sati već se spušta suton po ulicama. I vidiš samo seljake. „Uostalom, što misliš da radiš?“ Želim da ostanem u Rimu; jednom će se ipak nešto desiti.³¹

³¹ Moravia, Alberto (1975), *Rimske priče*, Otokar Keršovani – Rijeka, Opatija str. 543.

ZAKLJUČAK

Namjera ovog rada je bila da prikaže povezanost književnosti i društva i međusobni uticaj. Uslov književnosti je društvo i društvene promjene koje piscima predstavljaju neiscrpni izvor za stvaranje.

U radu su obrađene teme vezane za najbitnije događaje u društvu koje svjedoči o vremenu i promjenama kroz koje jedno društvo prolazi. Što se tiče Moravijinih likova, to su pojedinci u antifašističkoj borbi i pokretu otpora, to su pojedinci u svojoj borbi u vremenu rata ali i poslije rata.

Alberto Moravija je izvršio veliki uticaj kako na italijansku tako i na svjetsku književnost predstavljajući na jednostavan i slikovit način pojedinca i njegove probleme. U svojim djelima je na zabavan, lagan način predstavio društveno-historijske ali i kulturološke okolnosti svog vremena. Njegovi junaci se ne bune niti protestuju protiv događaja koji se odigravaju oko njih. Oni prihvaćaju svoje sudbine i hodaju po životnoj putanji prihvatajući život onakvim kakvim im se on pruža. Moravijina književnost svjedoči o životu ali on ne sudi niti tumači život, on ga samo istražuje i objašnjava.

U radu su predstavljeni događaji u društvu tog doba kao i promjene koje se dešavaju i čovjekova prilagodba kroz navedene situacije. To je prikaz pojedinca i njegova uloga u antifašističkoj borbi, prilagodba ili otpor vladajućoj političkoj situaciji, prikaz pojedinca u njegovom siromaštvu i njegovoj svakodnevnici za vrijeme rata kao i poslije njega. Moravijino stvaralaštvo unosi i novitet u književnosti a to je da se žena polako budi, njena uloga u društvu dobija na snazi, angažovanost pojedinca kao i običnog čovjeka u društvu. Navedeno je popraćeno konkretnim primjerima iz tri Moravijina romana, *Rimljanka*, *Čočara* i *Nove rimske priče*.

Moravija odlučuje da svojim pisanjem stane na kraj tiraniji i fašističkim tendencijama. Odlučuje da pisanjem i dajući svoj glas likovima Mina, Cezire, Mikelea i drugih radi na poboljšanju situacije u državi. Kroz svoje junake pokušava pojedinca natjerati da se odluči na akciju i da napokon ustane protiv onih koji ih godinama iskorištavaju i omalovažavaju. Putem likova iz navedenih romana pisac želi da podstakne ljude da se oslobode tereta i stega koji su ih doveli do stanja u kojem jesu.

Moravija traži i pronalazi nadahnuće iz neiscrpnih tema o ratu, ljubavi, narodu koji se zatekao izgubljen i zaprepašten pred situacijom u zemlji. Interesovanje mu je na običnom čovjeku i njegovim svakodnevnim bitkama. Pod lupu stavlja ljude koje je sudbina ugnjetavala, prikazujući ih objektivno sve u cilju što vjerodostojnijeg prikazivanja ljudi kao i situacija no ne dajući vlastiti sud o bilo čemu. Predstavljanje grozota rata, silovanja, strah i bježanje od tlačitelja, zalazak u sredinu prostitucije i plivanje u istom, sve su to neki od motiva koje Moraviju tjeraju da glas žrtvi, da bi na taj način žrtva spasila sebe. Jednostavan jezik i stil, neizostavni prizori nasilja utiču da se situacije predstave i savladaju što jednostavnije.

Moravija prikazuje stvarnost polazeći od određenih postavki, iako prikaz tog života ponekada djeluje vrlo hladno. On voli da promatra čovjeka u njegovoj svakodnevici, posmatrajući ga u vremenu u kojem živi i tokom događaja koji se zbivaju.

Koliko god se pisac trudi da se odvoji od likova u svojim romanima, on donekle unosi svoja proživljena iskustva ali ih ne dovodi u prvi plan već se tek iz informacija iz njegove biografije može zaključiti djelovanje i povezanost nekih ličnih događaja sa romanima.

IZVORI I LITERATURA

1. Asor Rosa, Alberto, Abruzzese, Alberto (1981), *Cultura e società del Novecento*, La Nuova Italia Editrice, Firenze.
2. Baldi, Guido (2005), *Eroi intellettuali e classi popolari nella letteratura italiana del Novecento*, Liguori, Napoli.
3. Benussi, Cristina (1987), *Il punto su: Moravia*, Editori Laterza.
4. Fenocchio, Gabriella (2004), *Il Novecento, Dal neorealismo alla globalizzazione*, Bruno Mondadori, Milano.
5. Feroni, Đulio (2005), *Istorija talijanske književnosti*, Tom 2, Podgorica.
6. Getto, Giovanni, Solari, Gianni (1980), *Il Novecento, Cultura-Letteratura-Società*, Minerva Italica, Bergamo.
7. Gervasutti, Luca, *I fantasmi di Moravia – gli intellettuali tra romanzo e realtà*, Aviani Editore
8. Lagumdžić, Elsada (2013), *Paradigma društva u književnosti italijanskog neorealizma – Završni diplomski rad*, Sarajevo.
9. Leeker, Joahim (1979), *Existentialistische Motive im Werk Alberto Moravias – Ein Vergleich mit Malraux, Camus und Sartre*, Schauble Verlag, Wien.
10. Kanduth, Erika (1997), *Die Konzeption des popolino bei Alberto Moravia La Romana, La Ciociara, Racconti romani, Nuovi racconti romani – Diplomarbeit*, Wien.
11. Knura, Andrea (1997), *Konzept und Begriff der „inettitudine“ bei Svevo und Moravia*, Wien.
12. Mejdanija, Mirza (2020), *Prikaz društva u književnosti italijanskog neorealizma*, Dobra knjiga, Sarajevo.
13. Moravia, Alberto (1975), *Rimske priče*, Otokar Keršovani – Rijeka, Opatija.
14. Moravia, Alberto (1975), *Čočara*, Otokar Keršovani – Rijeka, Opatija.
15. Moravia, Alberto (1975), *Rimljanka*, Otokar Keršovani – Rijeka, Opatija.
16. Ramić, Ajla (2020), *Neorealistički prikaz društva u djelu Čočara Alberta Moravije* (završni magistarski rad), Sarajevo.
17. Siciliano, Enzo (1982), *Alberto Moravia vita, parole e idee di un romanziere*, Bompiani, Milano.

18. Stefani, Arnold (1997), *Vergessene Literatur des Ventennio Nero – Italienische Kurzprosa zwischen 1922 und 1945 am Beispiel der frühen racconti Alberto Moravia*, Romantischer Verlag, Bonn.

Internet izvori:

- Tesari, Roberto, *Alberto Moravia: Introduzione e guida allo studio dell'opera moraviana*, Firenze.
- Moscarda, Debora (2006), „*Le figure femminili nell'opera di Alberto Moravia*“ Sveučilište Jurja Dobrile, Pula.